

אגדתא מסכת חולין

מים ראשונים: הרעיון לקבץ אגדות מש"ס התלמוד (הבבלי בעיקר) הוא עתיק יומין וכבר קדמו לנו מפעלים חשובים כגון פירוש עין יעקב, אגדות מהרש"א, יפה מראה (על הירושלמי), הגדות התלמוד ועוד. הליקוט שלהלן נעשה עפ"י טעם אישי ובחלקו מתוך דפי מחלקי המים על פרשות השבוע. קשה להחליט מה אגדה ומה לא, מה היא 'אגדה קלאסית', מהו 'סיפור נאה' ומה היא אמירה מוסרית או מכמן לשון ראוי. כך או כך, ליקוטי אגדתא אלה ממסכת חולין – מנחה היא שלוחה לעמלי הדף היומי שאולי ירצו לחזור ולהתבשר מרוח האגדה של המסכת אותה זכו להשלים. מומלץ בשלב ראשון לפרק במהירות על הדפים שלהלן – רק על המקורות שמעל לקו היינו בלי הערות השוליים, ולהתרשם מהעושר הרב של האגדתא במסכת זו. בשלב שני, מומלץ לחזור ולהעמיק במדרשים נבחרים, תחילה באופן עצמאי, ואח"כ גם לעיין בהערות השוליים. קריאה במחשב או בטלפון הנייד, תאפשר להפעיל את הקישורים ולהתרשם מהמארג השזור והמורכב של עולם האגדה.

גמרא חולין דף ד א - היחס לכותים

רַבִּין שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: כָּל מִצְוָה שֶׁהִחֲזִיקוּ בָּהּ כּוֹתִים, הִרְבָּה מִדִּקְדָּקִין בָּהּ יוֹתֵר מִיִּשְׂרָאֵל.¹

שם דף ד ב – מטבחיו של אחאב

אָמַר רַב עֲנָן אֶמַר שְׁמוּאֵל: יִשְׂרָאֵל מְשׁוּמָּד לַעֲבֹדָה זָרָה מוֹתֵר לְאָכֹל מִשְׁחִיטָתוֹ, שֶׁכֵּן מִצִּינוּ בִּיהוֹשֻׁפֶּט מֶלֶךְ יְהוּדָה שֶׁנֶּהְיָה מִסְּעוּדַת אַחְאָב, שֶׁנֶּאֱמָר: "וַיִּזְבַּח לוֹ אַחְאָב צֹאן וּבָקָר לָרֹב וְלָעַם אֲשֶׁר עִמּוֹ וַיְסִיתָהוּ לַעֲלֹת אֶל רָמֹת גִּלְעָד".²

שם דף ו א – התלמיד בודק את הרב אם יש בו טעם

... פְּשָׁטִיָּה דִּקְרָא בְּמַאי כְּתִיב:³ בְּתַלְמִיד הַיּוֹשֵׁב לִפְנֵי רַבּוֹ, דְּתַנִּי רַבִּי חֲנִיָּא: "כִּי תֵשֵׁב לְלֵחוֹם אֶת מוֹשֵׁל בֵּין תְּבִין אֶת אֲשֶׁר לִפְנֵיךְ וְשִׁמְתָּ סִפִּין בִּלְעָדָא אִם בְּעַל נֶפֶשׁ אֶתָּה" (משלי כג ב). אִם יוֹדֵעַ תַּלְמִיד בְּרַבּוֹ שְׂוִידָע לְהַחֲזִיר לוֹ טַעַם – "בֵּין", וְאִם לֹא – "תְּבִין אֶת אֲשֶׁר לִפְנֵיךְ וְשִׁמְתָּ סִפִּין בִּלְעָדָא", "אִם בְּעַל נֶפֶשׁ אֶתָּה" – פְּרוּשׁ הֵימֶנּוּ.⁴

דף ו ב – ז א – מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו

הַעִיד רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן זֵרוּז, בֶּן חֲמִי שֶׁל רַבִּי מֵאִיר, לִפְנֵי רַבִּי עַל רַבִּי מֵאִיר שֶׁאָכַל עֵלָה שֶׁל יָרֵק בְּבֵית שָׁאן, וְהַתִּיר רַבִּי אֶת בֵּית שָׁאן כּוֹלָה עַל יָדוֹ. חֲבָרוּ עָלָיו אֲחֵיו וּבֵית אָבִיו, אָמְרוּ לוֹ: מָקוֹם שֶׁאֲבוּתֶיךָ וְאֲבוֹת אֲבוּתֶיךָ נִהְגוּ בּוֹ אִיסוּר, אֶתָּה תִּנְהַוֵּג בּוֹ הֵיתֵר? דָּרַשׁ לָהֶן מִקְרָא זֶה: "וְכִתַּת נַחֲשׁ הַנֶּחֱשֵׁת אֲשֶׁר עָשָׂה מִשָּׁה כִּי עַד הַיָּמִים הָהֵמָּה הָיוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְקַטְרִים לוֹ וְיִקְרָא לוֹ נֶחֱשֵׁתוֹ". אֶפְשָׁר בָּא אָסָא וְלֹא בִיעֲרוּ, בָּא יְהוֹשֻׁפֶּט וְלֹא בִיעֲרוּ? וְהֵלֵא כָּל עֲבֹדָה זָרָה שֶׁבְּעוֹלָם אָסָא וְיְהוֹשֻׁפֶּט בִּיעֲרוּ! אֶלָּא מָקוֹם הַנִּיחוּ לוֹ אֲבוֹתָיו לְהִתְגַּדֵּר בּוֹ, אֵף אֲנִי מָקוֹם הַנִּיחוּ לִי אֲבוֹתִי לְהִתְגַּדֵּר בּוֹ. מִכָּאֵן לְתַלְמִיד חָכָם שֶׁאֵמַר דְּבַר הַלָּכָה, שֶׁאֵין מְזִיחִין אוֹתוֹ, וְאֵמַר לָהּ: אֵין מְזִיחִין אוֹתוֹ.⁵

¹ בהמשך הסוגיה יש דיון נרחב על 'כשרות' מעשי הכותים (הם השומרונים). ראו שם דעות שמצת כותי מותרת, ששחיטתן מותרת (בפרט אם ישראל עומד על גביהם, "אמר רבי אסי: אני ראיתי את רבי יוחנן שאכל משחיטת כותי", שיינם כשר ועוד. מה שעולה מהסוגיה הוא שבהדרגה שינו חכמים את דעתם והתרחקו לגמרי מהכותים. הכותים בדומה לצדוקים, קיימו רק את מה שכתוב בתורה בכתב (ועוד כמה מצוות "שהחזיקו בהן"). ראו בדף ו להלן כיצד שינו חכמים את ההלכה וגזרו על יינם. אבל כאן יש אמירה חיובית לגביהם ואולי גם עקיצה קלה לשלומי אמוני ישראל שלא מדקדקים במצוות (מעין מה שאומרים על גרים מדוע הם קשים כספחת, ר' אברהם הגר תוספות קידושין ע ב).

² ובדף ה א: "והעריבים מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב, ואמר רב יהודה אמר רב: מבי טבחי דאחאב. על פי הדבור שאני. מאי עורבים? אמר רבינא: עורבים ממש". מדרשים מאוחרים וראשונים על הדף בגמרא מתקשים לקבל אגדה זו ומציעים למשל שעובדיה היה זה ששחט בבית אליהו, אבל בפשט הגמרא לעיל (ובמקבילה בסנהדרין ק"ג א) אין בעיה. ראו הדף [בין דורו של אחאב ודורו של דוד](#).

³ הכוונה לפסוק ממשלי כג ב: "ושמת ספין בלעך אם בעל נפש אתה" שבקטע הגמרא הקודם שם נדרש לחיזוק ושינון ההלכות שגזרו על הכותים, וכאן שואלת הגמרא: טוב ויפה, אבל מה פשט הפסוק? נראה שזו דוגמה קלאסית של שילוב הלכה ואגדה, פשט ודרש בבית המדרש. ראו הדף [אין מקרא יוצא מיד פשוט](#).

⁴ אחריותו של התלמיד היא לבדוק (לשער) אם הרב שהוא הולך לשבת לפניו ולקבל תורה ולקח מפיהו, הוא רב "שיועד להחזיר טעם", היינו לדון בסוגיה שלפניהם ביושר אינטלקטואלי ובפתיחות רוח נטולים כל אגו ויוהרה (כולל לומר "אינני יודע", "אין לי תשובה" כשצריך). ואם התלמיד יודע שהרב "אינו יודע להחזיר טעם" ומתנצח בשאלות ותשובות כרס, לא יתווכח איתו, אלא פשוט יפרוש ממנו ויחפש רב אחר, ככתוב: "עשה לך רב". מאמרי חז"ל רבים יש לנו באשר לחובת התלמיד לקבל את דברי רבו ולכבדו (הלכות תלמוד תורה לרמב"ם, פרקים ד-ה ו). אבל כאן, "חובת הרב על התלמיד", היינו חובה על התלמיד לברר מיהו הרב ממנו ילמד.

⁵ מפרש רש"י: "מקום הניחו - כשיבואו בנינו אחרינו אם לא ימצאו מה לתקן, במה יגדל שמם?". ראו במקבילה בירושלמי מסכת דמאי פרק ב הלכה א: "וכי לא עמד צדיק ממש עד חזקיהו להעבירו? אלא, אותה עטרה הניח לו הקב"ה להתעטר בה. ואנו, העטרה

שם ז א – צדיקותו של פנחס בן יאיר

דְּרַבִּי פִּנְחָס בֶּן יֵאִיר הָיָה קָאָזִיל לְפִדְיוֹ שְׁבוּיָיו, פָּגַע בִּיהּ בְּגִינָאֵי נַהֲרָא. אָמַר לִיהּ: גִּינָאֵי, חֲלוּק לִי מִימָד וְאָעֲבֹר בְּךָ! אָמַר לִיהּ: אַתָּה הוֹלֵךְ לַעֲשׂוֹת רָצוֹן קוֹנֵךְ וְאֲנִי הוֹלֵךְ לַעֲשׂוֹת רָצוֹן קוֹנִי, אַתָּה סָפֵק עוֹשֶׂה סָפֵק אִי אַתָּה עוֹשֶׂה, אֲנִי וְדַאי עוֹשֶׂה. אָמַר לִיהּ: אִם אִי אַתָּה חוֹלֵק גּוֹזְרִנִּי עָלֶיךָ שְׁלֵא יַעֲבֹרוּ בְּךָ מִים לְעוֹלָם. חֲלַק לִיהּ.⁶ ...

אֶקְלַע לְהָהוּא אוֹשְׁפִיזָא, רָמוּ לִיהּ שְׁעָרֵי לְחַמְרִיָּה, לֹא אָכַל. חֲבִטִּינְהוּ, לֹא אָכַל. נִקְרִינְהוּ, לֹא אָכַל. אָמַר לָהּ: דְּלָמָא לֹא מַעֲשָׁרְךָ? עֲשָׂרִינְהוּ, וְאָכַל.⁷ אָמַר: עֲנִיָּה זֶה הוֹלֵכֶת לַעֲשׂוֹת רָצוֹן קוֹנֵה, וְאַתָּם מַאֲכִילִין אוֹתָהּ טְבָלִים! וּמִי מִיחִיבָא? וְהִתְנָן: הַלּוֹקֶחַ לְזָרַע, וְלִבְהֶמָה, וְקֶמַח לְעוֹרוֹת, וְשֶׁמֶן לְזֶר, וְשֶׁמֶן לְסוּף בּוֹ אֶת הַכֵּלִים – פְּטוֹר מִהֲדַמָּא. הֵתֵם הָא אֲתִמַּר עֲלֵה, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: לֹא שָׁנוּ אֶלָּא שֶׁלֶקְחָן מִתְחַלְּה לִבְהֶמָה, אֲבָל לְקָחוֹ מִתְחַלְּה לְאָדָם וְנִמְלֵךְ עָלֵיהֶם לִבְהֶמָה – חֲזִיב לַעֲשֹׂר.⁸

שם ז ב – פנחס בן יאיר "מתארח" בבית רבי יהודה הנשיא

שָׁמַע רַבִּי, נָפֵק לְאַפִּיָּה,⁹ אָמַר לִיהּ: רָצוֹנָךְ סְעוּד אֶצְלִי? אָמַר לוֹ: הֵן. צָהֲבוּ פָּנָיו שֶׁל רַבִּי.¹⁰ אָמַר לוֹ: כְּמִדּוּמָה אַתָּה שְׁמוּדָר הִנָּא מִיִּשְׂרָאֵל אֲנִי? וְיִשְׂרָאֵל קְדוֹשִׁים הֵן, יֵשׁ רוּצָה וְאִין לוֹ, וְיֵשׁ שֵׁיט לוֹ וְאִינוּ רוּצָה, וּכְתִיב: "אֵל תִּלְחֶם אֶת לָחֶם רַע עֵין וְאֵל תִּתְּנָאֵיו לְמִטְעַמְתָּיו כִּי כְמוֹ שֶׁעַר בִּנְפָשׁוֹ כֵּן הוּא אֶכּוֹל וְשִׁתָּה יֹאמַר לָךְ וְלָבוּ בַל עֲמֹךְ", (וְאַתָּה רוּצָה וְיֵשׁ לָךְ.¹¹ מִיָּהָא הִשְׁתָּא מִסְרַהֲיָבְנָא, דְּבִמְלָתָא דְּמַצָּחָא קָא טְרַחֲנָא, כִּי הִדְרָנָא אֲתִינָא עֵינִילָנָא לְגַבְךָ.¹²

כִּי אֲתָא,¹³ אִיתַרַע שַׁנְכַס פִּנְחָס בֶּן יֵאִיר בַּתָּחָא שֶׁהָיוּ עוֹמְדוֹת בּוֹ פְּרֻדוֹת לִבְנֹת.¹⁴ אָמַר: מִלָּאךְ הַקְּנוֹת בְּבִיתוֹ שֶׁל זֶה וְאֲנִי אֶסְעוּד אֶצְלוֹ? שָׁמַע רַבִּי יצא לְקִרְיָתוֹ, אָמַר לִיהּ: אִמְכּוֹר אוֹתָם, אָמַר לוֹ: "וְלִפְנֵי עוֹר לֹא תִתֵּן מִכְשָׁל".¹⁵

– אִפְקִיר אוֹתָם (עֵנָה רַבִּי), הִרְבִּית בְּזוֹק (עֵנָה פִּנְחָס בֶּן יֵאִיר). – אִעְקוֹר אוֹתָם,¹⁶ – יֵשׁ צַעַר בְּעַלֵּי חַיִּים. – אִהְרֹג אוֹתָם, – אִיכָא "בַּל תִּשְׁחִית".¹⁷ הִיָּה מִפְצִיר בּוֹ הִרְבָּה, גְּבַה הֵר בִּינִיהֶם.¹⁸

הזאת הניח הקב"ה לנו להתעטר בה". שימו לב להבדל "להתגדר" מול "להתעטר" (זה מצוות עשה וזה לא תעשה?). ולגבי "להתגדר" ראו הביטוי בגמרא עירובין ו א: "רב בקעה מצא, וגדר בה גדר". חזרה לגמרא למעלה, יש לשים לב מי חבר על ר' מאיר ומחה על ההיתר שלו לגבי בית שאן? אחיו ובית אביו! איפה חכמי ישראל? שיטת רבי ורבי מאיר לא התקבלה להלכה. מדוע? האם בגלל התנגדות 'עמך', או בגלל דיון מסודר בבית המדרש והכרעת הרוב? כף "מנהג האבות" הכריעה את הכף "הניחו לו אבותיו" ואנו שזכינו בימינו להפריח את עמק בית שאן ואת הארץ כולה, באיזו משתי כפות מאזני ההלכה נבחר?

⁶ כך פנחס בן יאיר שידוע בנפלאותיו כבעל מופת. ובקטע שדלגנו והשמטנו מצוי הסיפור על בעל החיטים ועל הערבי שהלכו ביחד עם פנחס בן יאיר וגם עבדו נחצה נהר הגניאי. ראו שם ההשוואה עם משה ושש מאות אלף יוצאי מצרים שעבדו נחצה הם פעם אחת, ועבדו פנחס בן יאיר שלוש פעמים.

⁷ נזדמן לאותו מלון אורחים, נתנו שעורים לחמור ולא אכל. הכו אותו ולא אכל. אמר להם: שמא לא עשרתם? עשרו ואכל (החמור). ובמקבילה בבראשית רבה ח"י שרה גם דמאי לא אכל אותו חמור! ויש לדקדק באותו חמור תלמיד חכם שהסיבה שלא אכל תבואה שלא הופרשו ממנה מעשרות אינו מדין מאכלות אסורות (מהם בעלי חיים פטורים) אלא מדין גזל הכהנים והלוויים.

⁸ עוד על צדקתו של פנחס בן יאיר (וחומרותיו של חמור) ראו שבת קיב ע"ב, ירושלמי שקלים יד, בראשית רבה ס ח, מובאים בדברינו בין חמורו של פנחס בן יאיר וגמליו של אברהם אבינו בפרשת חיי שרה.

⁹ יצא לקראת פנחס בן יאיר.

¹⁰ שמח. ראו גמרא כתובות קג ב: "פניו כלפי העם - סימן יפה לו, כלפי הכותל - סימן רע לו; פניו ירוקין - סימן רע לו, פניו צהובין ואדומים - סימן יפה לו". כך גם בגמרא מנחות יח א: "השוחרט את הזבח להניח מדמו למחר, מהו? אמר לו: כשר; ערבית, אמר לו: כשר; שחרית, אמר לו: כשר; צהרים, אמר לו: כשר; מנחה, אמר לו: כשר, אלא שר' אליעזר פוסל, צהבו פניו של יוסף הבללי; אמר לו: יוסף, כמדומה אני שלא כיווננו שמועתינו עד עתה".

¹¹ לפיכך אני מקבל את הזמנתו שאיננה מהפה ולחוש או להתכבד באורחים. ראו שיטת ר' זירא בדף מד להלן "שונא מתנות יחיה".

¹² אלא שכעת, אומר ר' פנחס, אניני יכול כי אני עסוק בדבר מצווה (פדיון שבוים לעיל). כשאחזור, אעלה אצלך.

¹³ כאשר בא רבי פנחס בן יאיר, היינו השלים את המצווה אליה מיהר בדרך הלך, וכעת בדרכו חזרה הוא בא לקיים את הבטחתו לרבי יהודה הנשיא שישעבד עמו. מכאן ואילך שוב נתרגם לעברית בעזרת פירוש שטיינזלץ.

¹⁴ שנחשבות חזקות אבל גם מסוכנות (בועטות ונושכות). ראו בגמרא פסחים קט א מי סחב את אוצרותיו הגדולים ע"ג פרדות לבנות: "אמר רבי לוי: משאוי שלש מאות פרדות לבנות היו מפתחות בית גנזיו של קרח".

¹⁵ ראו הדף לפני עיור לא תיתן מכשול שם דנו גם במקור זה. המכשול כאן הוא כפול: סכנה פיסית וגם עבירה כמו החזקת סולם רעוע או כלב רע בבית, שהוא איסור "לא תשים דמים בביתך".

¹⁶ כמו שלמשל עשה יהושע לסוסי האויב במלחמת יבין מלך חצור, ככתוב ביהושע יא ט: "וַיַּעַשׂ לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ פֶּאֶשֶׁר אָמַר לוֹ ה' אֵת סוֹסֵיהֶם עֶקֶר וְאֵת מִרְכָּבֵיהֶם שָׁרַף בָּאֵשׁ". ראו פירוש רד"ק שם שמסביר שיהושע עקר את פרסותיהם: "ולא אמר להרגם דרך השחתה כי אסור להשחית הנבראים אם לא לצורך". אבל פנחס בן יאיר מחמיר ולא מציע שום פתרון. וכבר עמדו על כך פרשני הגמרא שממה נפשך, אם פרדות אלה הן סכנת נפשות, אז מותר לא רק לעקר אותן אלא גם לחסל אותן. ואם אין הם כ"כ מסוכנות, אז מה רוצה פנחס בן יאיר? ונראה לומר שזו מדת (משנת חסידות) עליה יש עוד להרחיב. ראו הדף בל תשחית. בפרשת שופטים.

¹⁷ קושי ראשון שיש בסיפור זה הוא מה מבקש פנחס בן יאיר חוץ מלדחוק ברבי יהודה עד אינסוף? בהיבט ההלכה, מה לשיטתו יש לעשות עם הפרדות הלבנות? ובהיבט דרך ארץ שקדמה לתורה, האין הוא חושש לכבוד הנשיא? ואיפה העמידה שלו בדיבורו? ראו בפרשני הגמרא ששואלים שאם הפרדות אכן מסוכנות אזי אין בעיה של בל תשחית ומציעים שהדבר נעשה ממידת חסידות. האם זו מדת חסידות שסופה שהיא מתהפכת על עצמה, פוגעת באחרים או מגיעה למבוי סתום?

¹⁸ רבי המשיך להפציר בפנחס בן יאיר שייכנס לסעוד עמו, אך הלה סירב ונוצר הר גבוה ביניהם.

בְּכָה רַבִּי וְאָמַר: מָה בְּחִיָּהּ קָדָה, בְּמִיתָתָהּ עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה! דָּאָמַר רַבִּי חֲמָא בְּרַחֲמֵי: גְדוּלִים צְדִיקִים בְּמִיתָתָהּ יוֹתֵר מִבְּחִיָּהּ וכו'.¹⁹

שם שם – היחס לכשפים

קָא אָמְרִין. "אֵין עוֹד מְלַבְדּוּ" – אָמַר רַבִּי חֲנִינָא: וְאָפִילוּ כְּשָׁפִים. הֵיאִי אֵיתְתָּא דְהוֹת קָא מְהֻדָּרָא לְמִישְׁקַל עֶפְרָא מְתוּנִי כְּרַעֲיָה דְרַבִּי חֲנִינָא, אָמַר לָהּ: שְׁקוּלִי, לֹא מְסַתִּיפָא מִיְלָתִיךָ, "אֵין עוֹד מְלַבְדּוּ" כְּתִיב. וְהָאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: לָמָּה נִקְרָא שְׁמֹן כְּשָׁפִים – שְׁמִכְחִישִׁין כְּמִלָּא שֶׁל מַעֲלָה! שְׁאֲנִי רַבִּי חֲנִינָא דְנִפְשָׁא זְכוּתִיהָ.²⁰

דף ט א – מה צריך תלמיד חכם לדעת

וְאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: תִּלְמִיד חָכָם צָרִיךְ שְׁיִלְמֹד שְׁלֹשָׁה דְבָרִים: כֶּתֶב, שְׁחִטָּה, וּמִילָה. וְרַב חֲנִינָא בְּרַחֲמֵי שְׁלִמָּא מְשַׁמֵּיָה דְרַב אָמַר: אֵף קָשָׁר שֶׁל תְּפִילִין, וּבִרְכַּת הַתְּנִינִים, וְצִיצִית. וְאֵידֶךְ – הֵנִי שְׁכִיחֹן.²¹

דף כד א – זמן מבחן ללימוד יפה

כְּתוּב אֶחָד אוֹמֵר: "מִבֶּן חֲמֵשׁ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעֲלָה", וְכְתוּב אֶחָד אוֹמֵר: "מִבֶּן שְׁלֹשִׁים", אֵי אֶפְשָׁר לוֹמַר שְׁלֹשִׁים, שְׁכָבֵר נֶאֱמַר חֲמֵשׁ וְעֶשְׂרִים, וְאֵי אֶפְשָׁר לוֹמַר חֲמֵשׁ וְעֶשְׂרִים, שְׁכָבֵר נֶאֱמַר שְׁלֹשִׁים. הָא כִּיצַד? חֲמֵשׁ וְעֶשְׂרִים לְתִלְמוּד, וּשְׁלֹשִׁים לְעִבּוּדָה. מִכָּאן לְתִלְמוּד שְׁלֹא רָאָה סִימָן יָפָה בְּמִשְׁנֵתוֹ חֲמֵשׁ שָׁנִים – שׁוּב אֵינוֹ רוֹאָה. רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר: שְׁלֹשׁ שָׁנִים, שְׁנֵאָמַר: "וּלְגִדְלָם שָׁנִים שְׁלֹשׁ", "וּלְלַמְדָם סֶפֶר וּלְשׁוֹן כְּשָׁדִים". וְאֵידֶךְ – שְׁאֲנִי לְשׁוֹן כְּשָׁדִים, דְּקָלִיל. וְאֵידֶךְ – שְׁאֲנִי הַלְכוֹת עִבּוּדָה, דְּתַקִּיפִין.²²

דף כז ב – לאלו דחית בקנה

וְעוֹד שְׁאֵלוֹ,²³ כְּתוּב אֶחָד אוֹמֵר: "וְיִאָמַר אֱלֹהִים וְשָׂרָצוּ הַמַּיִם שְׂרָץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף", אֲלָמָא מִמֵּינָא אֵיבְרוּ,²⁴ וְכְתִיב: "וַיִּצְרָה ה' אֱלֹהִים מִן הָאָדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם", אֲלָמָא מֵאֲרַעָא אֵיבְרוּ!²⁵ אָמַר לוֹ: מִן הָרֶקֶק נִבְרָא. רָאָה תִלְמוּדִיו מְסַתְּפָלִים זֶה בְּזֶה, אָמַר לָהֶם: קִשְׁה בְּעֵינֵיכֶם שְׁדַחֲתִי אֶת אוֹיְבֵי בִקְשׁ? מִן הַמַּיִם נִבְרָא. וְלָמָּה הִבִּיאָן אֶל הָאָדָם? לְקִרוֹת לָהֶן שָׁם.²⁶

¹⁹ קושי שני וכפול יש בסיפור זה: מה פשר האמירה על הצדיקים שהם גדולים במיתתם יותר מאשר בחייהם? הביטוי המוכר אולי יותר הוא: צדיקים במיתתם קרויים חיים (ירושלמי ברכות ב ג, קהלת רבה ט א) - משום שתורתם ומשנתם בתוקף אחרי מותם יותר מאשר בחייהם, (אין נביא בעירו), אבל "גדולים במיתתם יותר מאשר בחייהם" - בעולם שאין בו תורה ומצוות? ובכל מקרה, מה פשר אמירה זו לגבי פנחס בן יאיר? עוד יש לדון על טיב בכיו של רבי ולהשוותו לבכיות אחרות שלו. ראו גמרא עבודה זרה יז ב, ירושלמי חגיגה ב א ועוד. נשאיר ללומדי הדף היומי להציע את תשובותיהם.

²⁰ האשה החשיבה את העפר שמתחת לכסאו (מיטתו) של רבי חנינא (בן דוסא, שידוע אף הוא כבעל מופת) והוא לא מחה בידה רק אמר לה: קחי (חול ככל שתרצי) אבל תדעי שזה לא יסייע לך בללום. (ורבי חנינא לא חשש לעשות כך משום שהיו לו זכויות רבות). ראו בדף [אין עוד מלבדו](#) מחלוקת רמב"ם ורמב"ן, אם יש ממש בכשפים או שהכל תרמית ואחיצת עיניים. הוכחת הטוענים שיש ממש בכישוף (רמב"ן) מתבססת, בין השאר, על קטע זה בגמרא "שמכחישים פמליא של מעלה". מכחישים היינו מחלישים את האמונה שהכל נתון אך ורק בידי "פמליה של מעלה" ומשמע שיש בזה משהו (כח סיטרא אחרא). ראו הדף [תמים תהיה עם ה' אלהיך](#) וכן הדף [למה מופתים וניסים – מחלוקת הענקים](#).

²¹ ראו הסיפור על ר' אלעזר חסמא במדרש ויקרא רבה כג ד, שלא ידע לפרוס על שמע ולעבור לפני התיבה והתבייש בפני הציבור והלך לר' עקיבא שילמדו. וכשחזר שנית והפעם הצליח "אמרו: הרי נתחסם ר' אלעזר והיו קוראים אותו ר' אלעזר חסמא". חס"ם בארמית, היינו חזק – חסון, אבל בעברית משמעו ו נעצר (מנחסם הפך ר' אלעזר לחסון). עוד שם על ר' יונה: "ר' יונה היה מלמד לתלמידיו אפילו ברכת חתנים ואפילו [ברכת אבלים](#). לומר: היו גברים בכל דבר".

²² מכאן אפשר אולי ללמוד לכל נושא שבעולם 3-5 שנים הם פרק הזמן המגביל את הלימוד. אם לאחר פרק זמן זה, תואר ראשון ושני בימינו, לא 'נתפס' התלמיד (המתלמד) לנושא הלימוד ולא הצטיין בו, יש להחליף נושא / מקצוע. האם נוכל לאמץ יחידת זמן זו גם להבחנה בין מי שהוא אכן בר-אוריין וזכאי לפטורים מסוימים כולל ליפול כלכלית על כתפי הציבור ובין מי שיעודו להיות 'בעל בית' למדן, מוקיר תורה ותומך בלמדני העילית? נראה שבאקדמיה יסכימו.

²³ מי שאל את מי? הגמון, מין, פילוסוף, או מי שיצא לתרבות רעה, את ר' יוחנן בן זכאי.

²⁴ היינו שכל שאר בעלי החיים נבראו מהמים. ראו פרשני המקרא על פסוק זה כגון רשב"ם שמציע שבעלי חיים דוגמת העופות, אכן שרצו (נוצרו) במים אבל "גידולם יהיה בארץ".

²⁵ מהארץ נברא

²⁶ יש סוגה שלימה של דרשות בהן הרב עונה תשובה לכאורה שטחית ומתחמקת למי שבא לקנטר ולהתנצח עם תורת ישראל, ולאחר שאותו אדם הסתלק, פונים התלמידים לרבים ואומרים לו: לאותו האיש דחית בקנה, איזו תשובה אתה נותן לנו? מה התשובה האמיתית לקנטור שלו (שלכאורה מציג בעיה אמיתית)? במקרה שלפנינו התלמידים אפילו לא שואלים, רק מסתכלים האחד על השני בתמיהה והשתאות והרב מבין מה פירוש הדבר ויוזם את התשובה. כבר הארכנו לדון בסוגה זו של המדרש, בדברינו [לא לו דחית בקנה – לנו מה אתה משיב](#) בפרשת חוקת. ועל תבונת אדם הראשון שקרא בשמות כל בעלי החיים (מה שהמלאכים כשלו בו), ראו בראשית רבה יז ד - מובא בדברינו [מקרא שמות במקרא](#). בפרשת ויצא. ראו גם להלן על שמות בעלי חיים כגון החסידה והאיה.

דף מג ב - מד א – לפני שנפסקה הלכה כבית הלל

אותו שור שהיה לבי רב עוקבא שהתחיל בו שחיטה משהו בתורבץ הוושט²⁷ וגמר רובו בוושט²⁸ אמר רבא: מטיל אני עליו את החומרות של רב, ואת החומרות של שמואל, ומטריך אני אותו.....²⁹

התגלגל הדבר והגיע לפני ר' אבא, אמר להם [לתלמידיו]: השור, בין לרב בין לשמואל מותר...³⁰ לכו אמרו לו לבנו של רב יוסף בר חמא,³¹ שישלם את דמי השור לבעליו.³² וכן אמר מר בנו של רבינא: מקשה אני קושיה כלפי שונאיו של רבא,³³ ממה ששנינו: לעולם הלכתא כדברי בית הלל, והרוצה לעשות כדברי בית שמאי – עושה, הרוצה לעשות כדברי בית הלל – עושה. אבל מי שעושה גם מקולי בית שמאי ומקולי בית הלל – הרי אדם כזה הוא רשע. מחומרי בית שמאי ומחומרי בית הלל – עָלֵיו הַכְּתוּב אוֹמֵר: "הַפֶּסֶל בְּחוֹשֶׁךְ הוֹלֵךְ". אֵלֶּא אִי כְּבִית שְׁמַאי – פְּקוּלֵיהֶן וּכְחוּמְרֵיהֶן, אִי כְּבִית הֶלֶל – פְּקוּלֵיהֶן וּכְחוּמְרֵיהֶן.

הא גופא קשׂא, אַמְרֵת: לְעוֹלָם הִלְכָּה פְּדֻבְרֵי בֵּית הֶלֶל, וְהִדְר תְּנִי: וְהִרְצָה לַעֲשׂוֹת פְּדֻבְרֵי בֵּית שְׁמַאי יַעֲשֶׂה! לֹא קִשְׂיָא, כָּאֵן – קוֹדֵם בֵּת קוֹל, כָּאֵן – לְאַחַר בֵּת קוֹל. וְאִי בְּעִית אִימָא, אִף לְאַחַר בֵּת קוֹל, וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ הִיא, דְּאָמַר: אִין מְשִׁיחִין בְּבֵת קוֹל. מְכַל מְקוֹם, קִשְׂיָא.³⁴

דף מד ב - שונא מתנות יחיה

רבי אלעזר, כי הוֹוֹ מְשִׁדְרֵי לִיָּה מִבֵּי נְשִׂאָה מִיָּדִי, לֹא שְׁקִיל, וְכִי הוֹוֹ מְזַמְנִי לִיָּה, לֹא אָזִיל.³⁵ אָמַר: לֹא קָא בְּעֵי מֶר דְּאִיחִי³⁶ דְּכִתִּיב: "וְשֹׂנְאֵי מִתְּנוּת יִחְיָה".³⁷

רבי זירא, כי מְשִׁדְרֵי לִיָּה, לֹא שְׁקִיל, כי הוֹוֹ מְזַמְנִי לִיָּה, אָזִיל. אָמַר: אֲתֵינְקוּרִי הוּא דְּמִתְיַקְרוּ בִּי.³⁸

דף מח א – רב שמחמיר מפנה את השואל לרב שמתיר³⁹

רבי יצחק בר יוסף היה הולך אחרי ר' ירמיה בשוק הקצבים. ראה את הריאות תלויות שם שהיו מלאות צמחים צמחים. אמר לו:⁴⁰ וכי אין אדוני רוצה חתיכת בשר? אמר לו ר' ירמיה: אין לי מעות.⁴¹ אמר לו: אני אקנה עבורך בהקפה.⁴² אמר לו (ר' ירמיה לר' יצחק): מה אעשה לך! שכאשר היו באים לפני ר' יוחנן⁴³ היה שולח

²⁷ חלק מהוושט של הבהמה. החלק הרחב יותר שסמוך ללחי של הבהמה (מתוך פורטל הדף היומי).

²⁸ ובאו לפני רבא לשאול מה דינו.

²⁹ כאן דלגנו וקצרנו בפירוט החומרות של רב ושל שמואל שבין שניהם הוטרף השור ע"י רבא. ובתרגום הגמרא לעברית, הסתייענו בפירוש שטיינזלץ אבל הכל באחריותנו.

³⁰ וכאן במקום שהשמטנו בא נימוקו של ר' אבא למה רבא טוה והשור שנשחט באופן זה - כשר.

³¹ הוא רבא שהטריך את הבהמה בין לשיטת רב ובין לשיטת שמואל. ונראה שלא בכדי לא נקט בשמו אלא "בנו של".

³² כי הטריך שלא כדין.

³³ היינו כלפי רבא בלשון נקיה, בדומה לביטוי "שונאיהם של ישראל" כשרוצים לומר דבר רע על עם ישראל.

³⁴ קטע זה שייך יותר לעולם ההלכה מאשר לאגדה ומן הסתם כבר דנו בו רבים וטובים במחקרים ומאמרים ושיעורים הדנים בתולדות ההלכה בכלל ובמחלוקות בית שמאי ובית הלל בפרט. ומן הסתם הרחיבו כאן לומדי הדף היומי ה"ו ושמעו לקח טוב מפי המלמד. מעט מן המעט מצוי גם במחלקי המים, ראו הדף [לא בשמים היא](#), וכן הדף [בת קול בסיני ובבית המדרש](#), וכמו כן [מפני מה נקבעה הלכה כבית הלל](#). והדברים תמיד חוזרים אל תנורו של עכנאי. ובין כולם, בא קטע זה במסכת חולין ומעיד שהייתה תקופה בה כבר נקבע "הלכתא כבית הלל" ועדיין "הרוצה לעשות כבית שמאי – עושה, והרוצה לעשות כבית הלל – עושה". מן הסתם זו גם התקופה עלי אומרת המשנה במסכת יבמות פרק א משנה ד, שלמרות חילוקי הדעות בין שני בתי הוראה אלה, כולל בדיני אישות: "לא נמנעו בית שמאי מלישא נשים מבית הלל ולא בית הלל מבית שמאי".

³⁵ כאשר שלחו לו דבר מה מבית הנשיא (ראו בגמרא מגילה את משלוח המנות העשיר ששלחו מבית הנשיא לחכמים – לא קיבל, וכאשר שלחו לו הזמנה לסעודה – סרב להזמנה).

³⁶ לא נרוצה מר שאחיה?

³⁷ לא נח לאדוני שאחיה? הכוונה לחיי הנצח בעולם הבא, שהטוב שמקבלים בעולם הזה מנוכה מהטוב שבעולם הבא. ראו גם "קיבל עולמו בחייו" והסיפור על רגל מזהב שניתנה משמים לר' שמעון בן חלפתא ואשתו סרבה לקבל (שמות רבה נב ג). וכאן, על בסיס הפסוק במשלי "שונא מתנות יחיה".

³⁸ כנגד שיטה זו עומדת הדעה שאדרבא, מתנות מרבית קרבה בין אדם לחברו ומרבית שלום בעולם. ראו למשל בגמרא שבת י ב, ביצה טז א: "הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו". ראו פירוש רש"י שם: "ומתוך כך ידעו אביו ואמו שהוא אוהבם, ותרבה אהבה ורעות בישראל". ורבי זעירא שעלה מבבל ללמוד וללמד תורה בארץ ישראל (ראו הדף [ר' זירא עולה חדש בארץ](#)), מציע הבחנה מעניינת בין קבלת מתנה (מאדם חשוב, בית הנשיא כאן) ובין הזמנה לסעודה (השוו עם סירובו של פנחס בן יאיר לעיל).

³⁹ גם כאן תרגמנו לעברית בעזרת פירוש שטיינזלץ.

⁴⁰ רב יצחק בר יוסף רוצה לדעת מה דעתו של ר' ירמיה על חתיכות בשר אלה, כשרות או לא, ולכן הוא שואל אותו:

⁴¹ כפי שנראה להלן, ר' ירמיה נהג להקפיד ולהחמיר במקרה כזה, אך לא רצה לומר זאת בפירוש לרב יצחק בר יוסף ולכן התחמק בתירוץ שאין לו כסף.

⁴² ר' יצחק לא מוותר ומוכן לתת לר' ירמיה את הכסף הנדרש בהקפה, וכל זה לא משום שתקפו בולמוס או כיוצא בזה, אלא משום שרצה לדעת אם לדעת ר' ירמיה בשר כגון זה כשר או לא. ור' ירמיה לא יכול יותר להתחמק ועונה לו קצת באריכות.

⁴³ במקרים כאלה של ריאה עם צמחים.

אותם לר' יהודה בר' שמעון, שהיה מורה להיתר משמו של ר' אלעזר בר' שמעון. אך ר' יוחנן עצמו לא היה סבור כן, ולשיטת ר' יוחנן אני חושש ומחמיר. ⁴⁴

דף נד עמוד א – חכמי ארץ ישראל וחכמי בבל

פי סליק רב חייא בר יוסף, אשפחניהו לרבי יוחנן וריש לקיש דיתבי וקאמרי: דרוסה שאמרו – צריכה בדיקה פנגד בני מעיים. ⁴⁵ אמר להם: האלהים! ⁴⁶ מורה היה בה רב: מהכנף ועד ירך (צריך בדיקה). ⁴⁷ אמר לו ריש לקיש: מי הוא רב ואיזה רב הוא, אין אני יודע מי הוא! ⁴⁸ אמר (לו) רבי יוחנן: ולא ברור (זכור לך) אותו ששימש את רבי רבה, ⁴⁹ ורבי חייא? והאלהים! כל אותן שנים ששימש אותו תלמיד בישיבה, אני שמשתי בעמידה, ומי היה גדול יותר? הוא היה גדול ממני בכל. מיד פתח ריש לקיש ואמר: ברם זכור אותו האיש לטוב, שאמרו שמועה מפיו: שמוטה ושחוטא – כשרה, שאי אפשר לשמוטה שתיעשה שחוטא. ורבי יוחנן אומר: גביא ונקיף. ⁵⁰

דף נד עמוד ב – בעלי אומנויות ותלמידי חכמים

אמר רבי חנא פתורא: עילא מינאי הוה קאי בר נפחא, ובקא מיני דנירא קורדינא לשהורי ביה טריפתא, ובעי למיקם מקמיה ולא שבקני. אמר לי: שב בני שב, אין בעלי אומנויות רשאים לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שעסוקין במלאכתם. ולא? והתנן: ⁵¹ כל בעלי אומנויות עומדים מפניהם, ושואליו בשלומן, ואומרין להם: אחינו אנשי מקום פלוני בואכם בשלום! אמר רבי יוחנן: מפניהם עומדין, מפני תלמידי חכמים אין עומדין. אמר רבי יוסי בר אבין: בא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה, שהרי מפניהם עומדין, מפני תלמידי חכמים אין עומדין. ממיא? דילמא כדי שלא תהא נמצא מכשילן לעתיד לבא. ⁵²

דף נז ב – ר' שמעון בן חלפתא חוקר טבע

אמרו עליו על רבי שמעון בן חלפתא שעסקו בדברים הנה... ⁵³ מאי עסקו בדברים? אמר רב משך שאי, דכתבי: "לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם, אשר אין לה קצין שטר ומשל, תכין בקיץ לחמה". אמר: אלך ואראה אם נדאי הוא שאין להם מלך! הלך בתקופת תמוז, פרס גלימה על קן (חור) של נמלים. יצאה אחת מהן והניח בה (ר')

⁴⁴ הרי לנו דוגמא נאה של רב שמחמיר בדין כלשהו, אך יודע שיש רב אחר שמיקל ומתיר, ולפיכך הוא שולח את השואל אל אותו רב שנוטה להיתר. עוד שם על תלמידי חכמים שהלכו בשוק עם רבותיהם וראו בשר עם בועות (צמחים) וכדומה, מקרים שבהם יש לכאורה ספק כשרות, ולא אמרו לבעל החנות ולא כלום, ומזה למדו התלמידים לפסוק הלכה להיתר. ראו בספר ימים נוראים של עגנון, עמוד רל, בין כסה לעשור, סדר ערב יום הכיפורים, בשם 'שמועות טובות', על שני תלמידי החכמין ש/היו בעיר לבוב, אחד מהם היה מחמיר בדיני כשרות וטריפות והשני היה מיקל. וכבר אמרו חז"ל כח דהיתרא עדיף.

⁴⁵ ר' חייא בר יוסף הוא תלמיד חכם שעלה מבבל לארץ. בבבל הוא לומד ומעביר תורה בין רב לשמואל, שני גדולי דור האמוראים הראשון בבבל. וכשהוא עולה לארץ הוא מצטרף לבית המדרש של ר' יוחנן וריש לקיש. כאן הוא מוצא אותם דנים בדיני כשרות בעלי חיים שחוטאים אימתו וכמה צריכים בדיקה.

⁴⁶ לשון שבועה – עדות בשבועה.

⁴⁷ שזו, כך נראה, בדיקה מקיפה יותר ויש כאן החמרה של תורת בבל מול ארץ ישראל.

⁴⁸ ריש לקיש לא שמע על רב ולא הכיר אותו! והרי רב היה מחשובי תלמידי רבי יהודה הנשיא וכעת מחשובי אמוראי בבל! רב, המכונה גם אבא אריכא, היה גם אדם גבוה ובולט בשטח. האם אפשר שהשנים בהם רב ור' יוחנן ישבו לפני ר' יהודה הנשיא הם השנים בהם ריש לקיש הסתובב בעולם כראש חבורת הליסטים ובאמת לא הכיר את רב?

⁴⁹ רבינו הגדול הוא רבי יהודה הנשיא. איך זכר את אותו תלמיד ששימש לפניו? ולהלן (פד א) משבח ר' יוחנן את רב שהוא "ממשפחת בריאם" ומקפיד על הוראותיו של ר' מאלעזר בן עזריה. מארץ ישראל לבבל ומבבל חזרה לארץ ישראל.

⁵⁰ ריש לקיש מקבל את תוכחתו של ר' יוחנן ומיד מביא הלכה בשם רב (שמשום מה מכונה כאן "אות האיש"). השוו סיפור זה עם הסיפור שבדף זה ב להלן: "בכל שנות רב היה כותב לו רבי יוחנן "לכבוד רבינו שבבבל". כאשר נפטר רב, היה כותב לשמואל "לכבוד רבינו שבבבל". אמר (שמואל לעצמו): לא אוכל למצוא דבר שאני יודע (ור' יוחנן לא יודע) ואהיה רבו? שלח לו חשבון עיבור שש שנים (הבאות) אמר ר' יוחנן: חשבון בלבד הוא יודע (ראו מסכת ברכות ח ב: "נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרעדא"). כתב שלח לו שלושה עשר גמלים טעונים בספרי טריפות. אמר ר' יוחנן: יש לי רב בבבל, אלך ואראהו. אמר לו לתינוק: פסוק לי פסוקך. אמר לו: "ושמואל מתי", אמר: שמע מיה נפטר שמואל. ולא היא, לא נפטר שמואל, אלא כדי שלא יטרח רבי יוחנן. לשני סיפורים אלה על קשרי יוחסי אמוראי ארץ ישראל עם ראשי אמוראי בבל, אפשר להוסיף את הסיפור שלהלן בדף קלז ע"ב.

⁵¹ מסכת ביכורים פרק ג משנה ג.

⁵² שאם לא ינהגו אנשי ירושלים כבוד ראו במביאי הביכורים, יימנעו אלה לטרוח ולבוא בשנה הבאה. ראו דברינו [מצוות ביכורים](#) בפרשת כי תבא. וראו גם הדף [האומנים קוראים בראש האילן](#). ונזכיר שוב שבעוד שהכהן הגדול היה נכנס לקודש הקדשים רק "אחת בשנה" ולצורך כפרת עם ישראל, בעלי מלאכה והאומנים נכנסים כל אימת שיש צורך. ראו בהקשר זה ברייתא במסכת ברכות דף ל עמוד א: "היה עומד בחוץ לארץ - יכין את לבו כנגד ארץ ישראל - יכין את לבו כנגד ירושלים ... היה עומד בבית המקדש - יכין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים ... היה עומד בבית קדשי הקדשים (שחירת או מנחה) הכפורת; היה עומד אחורי בית הכפורת - יראה עצמו כאילו לפני הכפורת". במי מדובר כאן שהגיע זמן התפילה (שחירת או מנחה) והוא בקודש הקדשים? על כורחנו בבעל מלאכה שבא לתקן דבר מה. ראו הדף [אל יבוא בכל עת אל הקודש](#) בפרשת אחרי מות.

⁵³ בקטע שהשמטנו הוא עוסק בשיקום נוצות של תרנגולים. ובקטע לפני זה שהבאנו, הוא מתקין פרוטזה לתרנגולת: "ותתנגולת היתה לו לרבי שמעון בן חלפתא שששמה ירך שלה, ועשו לה שפופרת של קנה וחייתה".

שמעון בן חלפתא) סימן. נכנסה אותה נמלה, אמרה להם לשאר הנמלים: נפל צל. יצאו ובאו כל הנמלים.⁵⁴ הרי' שמעון בן חלפתא את גלימתו, נפל עליהם אור השמש, התנפלו עליה (שאר הנמלים) והרגוה. אמר ר' שמעון: שמע מינה [למד מכאן] שבאמת אין להם מלך. שאם יש להם, לא היו צריכים רשות (הוראה) להרג הזו? אמר רב אחא בריה דרבא לרב אשי: אולי המלך היה ביניהם והוא שציווה להורגה?⁵⁵ עוד (יש לומר) שזה היה בין מלך למלך, ככתוב: "בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הִזְשֵׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה?" אלא, סמוך על מהימנותו של שלמה.⁵⁶

ויקרא רבה כב ד פרשת אחרי מות – עוד על חכמים שמתעניינים בטבע⁵⁷

ר' שמעון בן חלפתא היה עסקן בדברים. היה לו פרדס אחד. פעם אחת היה יושב בו, והיה בו סדן אחד. ראה דוכיפת אחד שעושה לו קן בתוכו. אמר: איני רוצה שיהא עוף טמא זה בפרדס זה. הלך ר' שמעון בן חלפתא וסתר לאותו קן. הלך אותו דוכיפת ותקנו. עמד ר' שמעון בן חלפתא וסתר, הלך אותו דוכיפת ותקנו. מה עשה ר' שמעון? הלך והביא לוח אחד ונתנו בפני אותו נקב ונתן בו מסמר. מה עשה אותו דוכיפת? הלך והביא עשב אחד ונתנו על אותו מסמר ושרפו. מה עשה ר' שמעון? אמר: טוב לי לגנוב (לגנוז) זה, שלא ילמדו הגנבים לעשות כן ויחריבו את העולם.⁵⁸

גמרא חולין דף נח עמוד ב – למה הייתה היתושה ברוגז עם היתוש שבע שנים?⁵⁹

שב שני אימרא בקתא מבקא – שבע שנים מרדה היתושה ביתוש. שאמרה לו: ראיתי את בן העיר מחוזה ששחה במים וועלה והתעטף בסדינים וישבת עליו ומצצת דם ממנו ולא הודעת לי.⁶⁰

דף ס א – שיחות ר' יהושע עם הקיסר ובתו

אמר ליה קיסר לרבי יהושע בן חנני: אני רוצה לראות את אלהיכם. אמר לו: לא תוכל לראות אותו. אמר ליה: איברא חזינא ליה.⁶¹ הלך והעמידו אל מול השמש בתקופת תמוז, אמר לו הסתכל בו (בשמש). אמר לו: איני יכול. אמר לו: השמש, שהוא אחד מהשמשים שעומדים לפני הקב"ה, אינך יכול להסתכל בו, שכינה עצמה לא כל שכן!⁶² אמר לו קיסר לרבי יהושע בן חנני: רוצה אני לערוך לחם, סעודה לאלוהיכם! אמר לו ר' יהושע: לא תוכל. שאל אותו: מדוע? אמר לו: מרובים חילותיו. אמר לו: איברא [באמת], אעשה זאת! אמר לו: לך ערוך סעודה על הים הגדול שם יש מקום מרווח. טרח קיסר שישה חודשי הקיץ בדבר, באה רוח וטאטאה הכל לים. חזר וטרח שישה חודשי החורף (בהכנת סעודה אחרת), בא גשם וסחף מה שהכין וטיבע אותו בים. אמר לו הקיסר לר' יהושע: מה זה?⁶³ אמר לו: אלה הם המטאטאים ושוטפי הרצפה שבאו לפניו, והם אכלו הכל.⁶⁴

⁵⁴ ראו להלן על החסידה שכשהיא מוצאת אוכל היא מודיעה לחברותיה. אלטרואיזם בטבע. האם המדע של ימינו מכיר בתופעה זו? מלכת הנמלים הייתה עם אלה שיצאו והיא שנתנה את ההוראה להרוג את הנמלה שקראה להם לצאת.

⁵⁵ סוף דבר, מסכת הגמרא, יש פנים לכאן ולכאן ואין לנו אלא לסמוך על שלמה שאמר "אשר אין לה קצין שוטר ומושל", הינו אין לנמלים מלכה והן מתנהלות בעזרת 'תבונה קולקטבית'. ראו מקבילה במדרש הגדול דברים ט זיח פרשת שופטים: "מעשה בר' שמעון בן חלפתא שהיה עסקן וראה נמלה אחת בעונת צהרים שגררה חיטה אחת והניחתה והלכה ונתן סימן באותה הנמלה. באו אחרות גררו והניחו והלכו. כיון שחזרה כל אחת ואחת ליטול חיטתה היתה מריחה באותה החיטה ומנחת אותה והולכת לה. כיון שבאת הראשונה שהתקינה אותה נטלה אותה והלכה. ומה אם נמלה שאינה כלום אינה גוזלת, אתם לא כל שכן. נמלים אין להם קצין ולא שוטר ומושל, אתם יש לכם קצין ושוטר ומושל על אחת כמה וכמה, מניין ממה שקיננו בענין: שפטים ושוטרים תתן לך". וכבר הקדשנו דף מיוחד בשם **חכמת הנמלה** בפרשת שופטים.

⁵⁷ אנחנו חורגים לרגע ממסכת חולין ונגררים לדוגמא נוספת של חכמים שחוקרים את הטבע. עוד במדרש ויקרא רבה יט א על חכם מדען אחר: "ר' אסא היה עוסקן. ראה עורב אחד עושה קן, עושה ביצים, עושה אפרוחים. נטלם ונתנם בקדירה חדש וטח בפניהם שלושה ימים. לאחר שלושה ימים פתח לפניהם לידע מה הם עושים (אין הם שורדים). מצאן עושים צואה, ועשתה הצואה יתושים, והיו פורחים למעלה מהם ואוכלים אותם. קרא עליהם פסוק זה: מי יכין לעורב צידו." עוד שם הסיפור על חמורתו של רבי ינאי שאכלה עשב והסתמאה. ואכלה עשב אחר והתפקחה. ועוד שם עשבים פלאיים נוספים ועל חכמים שעסקו בתצפיות טבע. וכבר התחלנו לאסוף מקורות אלה לדף "חכמים חוקרי טבע" ויש להשלים.

⁵⁸ חזרנו למסכת חולין ושוב נדגיש שבתרגום לעברית של המקורות, נעזרנו בפירוש שטיינזלץ אבל האחריות הסופית כולה שלנו. ראו להלן על החסידה שעושה חסד עם חברותיה ועל הנמלים שמכבדות זו את זו. ומעניין לחשוב למה מובאים קטעים כאלה בגמרא? מה באים הם ללמדנו? אולי יש פה הד לאגדה על דוד המלך שקבל לפני הקב"ה מדוע ברא את הצרעה, את השטות (השגוען) ואת קורי העכביש עד שנזקק להם במנוסתו מפני שאול. ראו סיפור זה בדברינו **יונה ועורב**. אולי יש קשר בין הסיפורים.

⁶¹ הקיסר מתעקש שרבי יהושע יראה לו את הקב"ה.

⁶² האם הסכים הקיסר שאי אפשר לראות את הקב"ה ובקטע הבא מבקש דבר חדש, או שהוא מנסה להערים על ר' יהושע להלן?

⁶³ מדוע אירעו דברים אלה?

⁶⁴ השמש והרוח לפני הקב"ה. אז אם כנגדם אין אתה יכול לעשות כלום, אז איך תסתכל באלוהיהם?

אמר לו: אי הכי, לא מצינא.⁶⁵

דף ס עמוד ב – המאור הגדול והמאור הקטן⁶⁶

רבי שמעון בן פזי רמי [מקשה] כתיב: "ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים" (בראשית א טז), וכתיב: "את המאור הגדול ואת המאור הקטן" (שם)! אמרה ירח לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד?⁶⁷ אמר לה: לכי ומעטי את עצמך! אמרה לפניו: הואיל ואמרתי לפניך דבר הגון, אמעית את עצמי?⁶⁸ אמר לה: לכי ומשול ביום ובלילה, אמרה ליה: מאי רבותיה, דשרגא בטיהרא מאי אהני?⁶⁹ אמר לה: זיל, לימנו בך ישראל ימים ושנים.⁷⁰ אמרה ליה: יומא נמי, אי אפשר דלא מנו ביה תקופותא, דכתיב: "והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים".⁷¹ זיל, ליקרו צדיקי בשמיך: יעקב הקטן שמואל הקטן דוד הקטן.⁷² חזייה דלא קא מיתבא דעתה,⁷³ אמר הקב"ה: הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח! והיינו דאמר ר' שמעון בן לקיש: מה נשתנה שער של ראש חדש שנאמר בו "לה" ⁷⁴ - אמר הקב"ה: שער זה יהא כפרה על שמיעטתי את הירח.⁷⁵

דף סג א – משמעות שמות החיות

לָמָּה נִקְרָא שְׁמָה חֲסִידָה? שְׁעוֹשָׁה חֲסִידוֹת עִם חֲבֵרוֹתֶיהָ.⁷⁶

⁶⁵ כאן מודה הקיסר שאינו יכול להכין סעודה וגם לא לראות את הקב"ה ומוותר על משאלתו. ראו בהמשך הסוגיה שם את הדיאלוג של בת הקיסר עם ר' יהושע שמבקשת שהקב"ה יעשה לה מתקן שמתיר פקעות של צמר. והסיום שם שמעורר תמיהה, כשהוא עונה לה: "אלוהים שלנו לתת הוא נותן, ליטול אינו נוטל". עוד על בת הקיסר, ראו בגמרא נדרים דף נ עמוד ב כשהיא מעירה על כיעורו של ר' יהושע: "תורה מפוארה בכלי מכוער!" והוא נותן לה את "העצה" לשמור את היין שלהם בכלי זהב וכסף במקום כלי חרס כמו שכל שאר העולם עושה: "כל העולם בחרס, ואתם בכלי חרס?" אתם (בית הקיסר) הניחו (את היין) בכלי כסף וזהב. ומה אירע לאותו היין שהחמיץ כמובן. סיפור זה מובא בדף [החרס והזהב](#).

⁶⁶ כבר הרחבנו לדון במדרש זה בדברינו [ראש חודש תשרי בראש השנה](#) וכאן נביא את הדברים בתמצית. מדוע אנו מעלימים את העודה שא' בתשרי הוא לא רק "יום הרת עולם" בבריאה ובדין – הוא גם ראש חודש!

⁶⁷ ראו גם הדף [אין שני מלכים בכתר אחד](#) בפרשת בראשית. שם הזכרנו, על בסיס הפסוק בקהלת: "מעוות לא יוכל לתקון" שאין שנת הירח מסתדרת במדויק עם שנת החמה ואולי זה פירוש חדש לאין שני מלכים משמשים בכתר אחד – בכתר לוח השנה.

⁶⁸ התיאור של שני מאורות גדולים תואם את האסטרונומיה המודרנית המכירה במערכות כוכבי לכת עם שתי שמשות ואף יותר. ראו הערך [מערכות מרובות כוכבים](#) בויקיפדיה. לפיכך אולי מה שבקש הירח היה אכן "לא הגון" ונענש בצדק. אבל לא כך חשבו חז"ל שהכירו מערכת שמש אחת בלבד וראו באלפי השמשות האחרות שברקיע, שרבות מהם גדולות לאין שיעור מ"שני המאורות הגדולים" שלנו, "צבא כוכבים" שיוצא כל לילה עם הלבנה "כדי להפיס את דעתה" (בראשית רבה ו ד).

⁶⁹ מה יואיל אור הנר בצהרי היום? ניחא "למשול בלילה", אבל מהו "למשול ביום" של הלבנה?

⁷⁰ עפ"י המשך הפסוק שם: "לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה וְהָיָה לְאוֹת וּלְמוֹעֲדִים וְלַיָּמִים וְלַשָּׁנִים". פסוק זה נאמר על שני המאורות לפני שהתמטטה הלבנה. אבל הדרשן סבור שעדיין הוא בתוקף, וגם לירח יש חלק בקביעת הימים, השנים והמועדים. מועדים, ניחא. אבל ימים ושנים לפי הירח? ואיפה חודשים? מסביר פירוש שטיינזלץ בעיונים על הדף: "שלוח השנה העברי נקבע על פי הירח, ולפי היום בו מקדשים חכמי ישראל את החודש (שהוא) לפי מולד הירח – נקבעים כל המועדים. וגם השנים, שבעיקרון נקבעות על פי מהלך השמש שיש לו מספר ימים קבוע – גם הן נמנות לפי מספר החודשים. שהרי רק כאשר נשלם החודש נשלמה השנה". עיבור השנה – שמטרתו לשמור על שנת השמש, נעשה ע"י הוספת חודש שלם של הלבנה, בין של 29 יום ובין של 30 יום היינו מעובר.

⁷¹ חוזרת הלבנה וטוענת ששנת השמש (סיבוב כדור הארץ סביב השמש) היא הקובעת את התקופות ועונות השנה.

⁷² לגבי יעקב, פסוק הוא בתורה, בראשית כז טו: "וַתֵּקֶן רַבֵּקָה אֶת בְּגָדֶיהָ וַעֲשֶׂה בִנְיָמִן הַגָּדֹל ... וַתִּלְבָּשׁ אֶת יַעֲקֹב בִּנְיָמִן הַקָּטָן", וגם בנביא עמוס פרק ז פסוקים ב, ה: "מִי יָקוֹם יַעֲקֹב כִּי קָטָן הוּא". גם בדוד, פסוק הוא בשמואל א טז יא: "וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל יֵשׁׁי הַתָּמוּר הַנֶּעְרִים וַיֹּאמֶר עוֹד שָׂאֵר הַקָּטָן וְהַגָּדֹל רָעָה בְּצִאֲן", וכן שם בפרק יז פסוק יד: "וַדּוֹד הוּא הַקָּטָן וְשְׁלֹשָׁה הַגָּדֹלִים הָלְכוּ אַחֲרֵי שְׁאוּל". ובמדרש ספרי דברים פרשת האזינו פיסקא שלד: "דוד הוא הקטן. וכי אין אנו יודעים שדוד הוא הקטן? אלא להודיעך צדקו של דוד שהיה רועה את צאן אביו, ואף על פי שנתמנה מלך על ישראל, הוא דוד בקטנו". ובאשר לשמואל הקטן, זה כינויו לאורך כל הש"ס בעשרות אזורים. ראו בפרט בקשר לעיבור השנה, סנהדרין יא ע"א: "מעשה ברבן גמליאל שאמר: השכימו לי שבעה לעלייה, השכים ומצא שמונה. אמר: מי הוא שעלה שלא ברשות? ירד! (כי עיבור השנה הוא בשבעה חכמים, תוספתא סנהדרין ב א) עמד שמואל הקטן ואמר: אני הוא שעליתי שלא ברשות, ולא לעבר השנה עליתי, אלא ללמוד הלכה למעשה הוצרכתי. אמר לו: שב בני, שב. ראויות כל השנים כולן להתעבר על ידך, אלא אמרו חכמים: אין מעברין את השנה אלא במזומנין לה".

⁷³ ועדיין לא נחא דעתה של הלבנה מכל זאת.

⁷⁴ בכל קרבנות (המוספים) המועדים המפורטים בפרשת פנחס מובא תמיד שער חטאת לצד שאר הקרבנות. אך בעוד שבכולם כתוב: "לכפר עליכם" (או "חטאת" בלבד), בשעיר של ראש חודש כתוב "לחטאת לה".

⁷⁵ כך גם במדרש בראשית רבה ו ג: "מאחר שהוא קורא אותן גדולים, הוא חוזר ופוגם אותם את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה? אתמהא! אלא על ידי שנכנס בתחומו של חבירו. אמר רבי פנחס: בכל הקרבנות כתיב שער עזים אחד חטאת, ובראש חדש כתיב: שער עזים אחד חטאת לה! אמר הקב"ה: הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח". וכך גם בפרקי דרבי אליעזר פרק נא: "... לְפִיכָּה הָיָה יִשְׂרָאֵל מִקְרִיבִין שְׁעִיר חֲטָאת לְמַעַל מְעוֹלֹת רֹאשׁ חֹדֶשׁ, שְׁנָאָמָר [במדבר כו, טו] וְשְׁעִיר עִזִּים אֶחָד לְחֲטָאת לֵה'. אָמַר הַקָּב"ה, הַשְּׁעִיר הַזֶּה יִהְיֶה כְּפָרָה עָלַי בְּשִׁבְלִי שְׁמִיעֲטָתִי אֶת הַיָּרֵחַ". הקב"ה צריך כביכול כפרה על שפגם בבריאה שלו! הצנעת קרבן החטאת של ראש חודש, וממילא שאר קרבנות (מוספי) ראש חודש, בראש השנה, היא על מנת לא להזכיר את "חטאו" של הקב"ה בבריאה, אשר זקוק גם הוא כביכול לכפרה. ראו לשון פירוש הדר זקנים במדבר כח טו: "חטאת לה! לפי שהוא ראשון כתיב בו לה' שיהיה לשם שמים ... לפי שהוא יום חדוש הראשון דברביעי נתלו המאורות".

⁷⁶ השוו מחד גיסא עם הסיפור על הנמלים (לעיל) שאינן נוגעות בגרגיר חיטה שנמלה אחת התעסקה בה; ומאידך גיסא על היתושה שכעסה על היתוש משום שלא קרא לה למצוץ דם. ובספרות החסידית שואלים, אם החסידה מתנהגת בחסידות כזו, מדוע היא נמנית בין העופות הטמאים ולא הכשרים? התשובה הליטאית היא פשוטה: היא הנונתת, בזכות חסידותה היא עוף שמור שאסור

דף סג ב: ... ופליגא דרבי אבהו, דאמר רבי אבהו: ראה זו איה, ולמה נקרא שמה ראה? שרואה ביותר, וכן הוא אומר: "נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עין איה", תנא: עומדת בבבל ורואה נבלה בארץ ישראל.⁷⁷

דף פד א – למדה תורה דרך ארץ

תנו רבנן: "כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך" – למדה תורה דרך ארץ, שלא יאכל אדם בשר אלא לתאבון. יכול יקח אדם מן השוק ויאכל? ת"ל: "וזבחתי מבקרך ומצאנך". יכול יזבח כל בקרו ויאכל, כל צאנו ויאכל? תלמוד לומר: "מבקרך" – ולא כל בקרך, "מצאנך" – ולא כל צאנך.⁷⁸ מכאן אמר רבי אלעזר בן עזריה: מי שיש לו מנה – יקח לפסו⁷⁹ ליטרא ירק, עשרה מנה – יקח לפסו ליטרא דגים, חמשים מנה – יקח לפסו ליטרא בשר, מאה מנה – ישפתו לו קדירה בכל יום. ואינך אימת? מערב שבת לערב שבת.⁸⁰ אמר רב: צריכין אנו לחוש לדברי זקן.⁸¹ אמר רבי יוחנן: אבא ממשפחת בריאס הנה, אבא כלגון אנו, מי שיש לו פרוטה בתוך כיסו – ירצנה לחנוני.⁸²

דף פו א – זכותם של ר' חייא ובניו

ומי נפל ליה לאניבא בכיתניה?⁸³ והאמר רבין בר אבא, ואמרי לה אמר רבי אבין בר שבא: משעלו בני הגולה, פסקו הדיקין והנעויות והרוחות והרעמים, ולא החמיץ יינם, ולא לקה פשתנם, ונתנו חכמים עיניהם בריבי חייא ובניו.⁸⁴ כי מהניא זכותיהו – אעלמא, אדידהו – לא,⁸⁵ פדרב יהודה אמר רב, דאמר רב יהודה אמר רב: בכל יום יום בת קול יוצאת ואומרת: כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני, וחנינא בני די לו בקב חרבין מערב שבת לערב שבת.⁸⁶

דף פו ב – עמידה בפתח בית המדרש

תא שמע:⁸⁷ דרבי אבא בנו של רבי חייא בר אבא ורבי זירא היו עומדים בשוק של קיסרי על פתח בית המדרש.⁸⁸

לצוד אותו ולאכול. התשובה החסידית היא שהחסידי עושה חסד רק עם "חברותיה" – חסידי גור עם גור, חסידי בעלז עם חסידי בעלז, חסידי ויז'ניץ עם ויז'ניץ וכו' ולא עם כלל הציבור. ובימינו רבו הפילוגים והמחלוקות הפנימיות וגם מקצת חסידי גור אינם מדברים עם מקצת חסידי גור, ויז'ניץ עם ויז'ניץ וכו'.

⁷⁷ כבר הרחבנו במדרשים על חכמת האדם שידע לתת שם לחיות (להמציא שפה), מה שהמלאכים אינם מסוגלים לעשות. ראו דברינו [מקרא שמות במקרא](#) בפרשת ויצא. ועל האיה שראייתה כל כך טובה שהיא עומדת בבבל ורואה נבלה בארץ ישראל, הרחבנו בדף [סוכתה של סדום](#) בחג הסוכות. וכבר אמרו עליה החסידים שלפיכך היא עוף טמא. מי שחי בחוץ לארץ וצופה משם על נבלות שיש בארץ ישראל (ולכן אסור לעלות לארץ וכו') הוא טמא.

⁷⁸ ולהלן שם: "דין לאדם שיתפרנס מחלב גדיים וטלאים שבתוך ביתו". השוו עם המדרש על הקרבנות, ויקרא כז ו: "לא הטרחת עליכם ולא אמרתי אליכם להתייגע בהרים להביא לפני קרבן מאלו שאינן ברשותך, אלא ממה שברשותך, מן הגדל על אבוסך".

⁷⁹ מפרש רש"י: "לפסו – לקדרתו. לשון אילפס".

⁸⁰ אלה שאין ידם משגת לאכול בשר כל יום, אימתי יאכלו בשר? התשובה היא פעם בשבוע – בשבת. עוד על אכילת בשר מהציד או מהמשק, ראו שם: "מה תלמוד לומר 'אשר יצוד'? למדה תורה דרך ארץ, שלא יאכל אדם בשר אלא בהזמנה הזאת".

⁸¹ הוא ר' אלעזר בן עזריה. רב, מגדולי חכמי בבל שייסד את ישיבת סורא כאשר חזר לבבל (לאחר ששהה מספר שנים בארץ והסתופף בבית מדרשו של רבי יהודה הנשיא), משבח את רבי אלעזר בן עזריה (נראה שלא ראה אותו אישית), ואילו ר' יוחנן שעמד בראש בית המדרש בטבריה, משבח את רב. ראו לעיל דף נד עמוד א – חכמי ארץ ישראל וחכמי בבל.

⁸² ולא יסתגף כל השבוע ויחסוך לשבת, כולל לקיחת הלוואות: 'אמר רב נחמן: כגון אנו לוין ואוכלין. "כבשים ללבושך" – מגז כבשים יהא מלבושך, וימחר שדה עתודים" – לעולם ימכור אדם שדה ויקח עתודים, ואל ימכור אדם עתודים ויקח שדה". קטע זה בגמרא משבח את המשק החקלאי המשפחתי ויכול ללמדנו על חיי הכלכלה של ימיהם: "ודי חלב עזים" – דין לאדם שיתפרנס מחלב גדיים וטלאים שבתוך ביתו. "ללחמך ללחם ביתך" – לחמך קודם ללחם ביתך... דרש רב עירא, זימנין אמר לה משמיה דרבי אמי, וזימנין אמר לה משמיה דרבי אסי: מאי דכתיב "טוב איש חונן ומלוה יכלול דבריו במשפט" (תהלים ק"ב:ה). לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו, וילבש ויתקפה במה שיש לו, ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו, שהן תלוין בו, והוא תלוי במי שאמר והיה העולם. וכבר הרחבנו על נושא "הרחבה" לאדם שזכה, בדברינו [כי ירחיב](#) בפרשת ראה. ראו גם הדף [למדה תורה דרך ארץ](#) בפרשת חוקת. ועל חשיבות הבגדים, ראו [בגדים המכבדים את האדם](#).

⁸³ איך אירע שנטפל עש בפשתן של ר' חייא? עמוד קודם מספרת הגמרא על האירוע ועל הפתרון שהציע לו רבי שרוך בשימוש בדם עוף – מה שעורר דיון על מצות כיסוי הדם – וכאן חוזרת הגמרא לסיפור העש שאכל את פשתנו של ר' חייא.

⁸⁴ שבזכותם פסקו פגעי טבע אלה בארץ ישראל (כנראה רק באופן זמני, ראו סוף מסכת סוטה). ומאליה מתבקשת השאלה: אם כך הוא כוחו ר' חייא לעולם כולו, מדוע לא ניצל פשתנו שלו?

⁸⁵ תרגום: זכותו מועילה לכל העולם אבל לא לעצמו. השוו מחד גיסא עם המוטיב אין אסיר מתיר עצמו מבית האסורים, ומאידך גיסא עם המתפלל על חברו הוא נענה תחילה..

⁸⁶ ראו את רבי חייא גם ברשימת מייסדי ומחדשי התורה אחרי שנשתכחה. ראו מסכת סוכה כ א: "אמר ריש לקיש: הריני כפרת רבי חייא ובניו. שבתחילה כשנשתכחה תורה מישראל עלה עזרא מבבל ונסדה, חזרה ונשתכחה עלה הלל הבבלי ויסדה, חזרה ונשתכחה עלו רבי חייא ובניו ויסדוה". כאן מושווים ר' חייא וחנינא. אבל בגמרא בבא מציעא פה ב (כתובות קג ב) מוצג העימות ביניהם והתחרות כיצד למנוע את שכחת התורה וכיצד לשומרה מדור לדור: ראו שני מקורות אלה בדף [כי לא תשכח מפי זרעו](#).

⁸⁷ הגמרא מנסה כאן להכריע כמו מי ההלכה (בדין חרש, שוטה וקטן ששחטו בהמה), כרבי מאיר או כחכמים. ראו במקור שם.

⁸⁸ שימו לב היכן ממוקם בית המדרש? בתוך השוק! ואיפה עומדים ר' אבא ור' זירא? בפתח!

יצא רבי אמי מבית המדרש ומצא אותם.

אמר להם: האם לא אמרתי לכם: בזמן בית המדרש לא תעמדו בחוץ, שמא יש אדם שמצטרפת לו שמועה, שצריך לברר דבר מה, ויבואו הלומדים בבית המדרש להיטרד⁸⁹. רבי זירא נכנס לבית המדרש, רבי אבא לא נכנס.⁹⁰

דף פז א – כמה שווה כוס של ברכה

מעשה באחד ששחט, וקדם חבירו וקסה, וחיבו רבו גמליאל ליתן לו עשרה זהובים. איבענא להו: שכר מצוה או שכר ברכה? למאי נפקא מינה? לברכת המזון. אי אמרת שכר מצוה – אחת היא, ואי אמרת שכר ברכה – הניין ארבעים. מאי? תא שמע, דאמר ליה ההוא מינא לרבי: מי שציר הרים לא ברא רוח, ומי שברא רוח לא ציר הרים, דכתיב: "כי הנה יוצר הרים וברא רוח". אמר ליה: שוטה, שפיל לסיפיה דקרא – "ה' צבאות שמו". אמר ליה: נקוט לי זימנא תלתא יומי ומהדרנא לך תיבתא. ותיב רבי תלת תעניתא. כי הוה קא בעי מיברא, אמרו ליה: מינא קאי אפבא. אמר: "ויתנו בברותי רש וגו'". אמר ליה: רבי, מבשר טובות אני לך, לא מצא תשובה אויבך ונפל מן הגג ומת. אמר לו: רצונך שתסעוד אצלי? אמר לו: הן. לאחר שאכלו ושתו, אמר לו: כוס של ברכה אפה שותה או ארבעים זהובים אפה נוטל? אמר לו: כוס של ברכה אני שותה. יצתה בת קול ואמרה: כוס של ברכה שונה ארבעים זהובים. אמר רבי יצחק: עדיין ישנה לאותה משפחה בין גדולי רומי, וקוראין אותה משפחת בר לואנוס.

דף פט א – בשבח ההצטנעות

. אמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר ברבי שמעון: כל מקום שאפה מוצא דבריו של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי בהגדה – עשה אזניך כאפרכסת. "לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם וגו'" – אמר להם הקב"ה לישראל: חושקני בכם, שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה – אתם ממעטין עצמכם לפני. נתתי גדולה לאברהם – אמר לפני: "ואנכי עפר ואפר", למשה ואהרן – אמר: "ונחנו מה", לדוד – אמר: "ואנכי תולעת ולא איש". אבל אומות העולם אינן כן, נתתי גדולה לנמרוד – אמר: "הבה נבנה לנו עיר", לפרעה – אמר: "מי ה'", לסנחריב – אמר: "מי בכל אלהי הארצות וגו'", לנבוכדנצר – אמר: "אעלה על במתי עב", לחירם מלך צור – אמר: "מושב אלהים יושבתי בלב ימים". אמר רבא, ואיתימא רבי יוחנן: גדול שנאמר במשה ואהרן יותר ממה שנאמר באברהם, דאילו באברהם כתיב: "ואנכי עפר ואפר", ואילו במשה ואהרן כתיב: "ונחנו מה". ואמר רבא, ואיתימא רבי יוחנן: אין העולם מתקיים אלא בשביל משה ואהרן, כתיב הקא: "ונחנו מה", וכתוב הקא: "תולה ארץ על בלימה". אמר רבי אילעא: אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שפולס את עצמו בשעת מריבה, שנאמר: "תולה ארץ על בלימה". רבי אבהו אמר: מי שמשים עצמו כמי שאינו, שנאמר: "ומתחת זרועות עולם". אמר רבי יצחק: מאי דכתיב "האמנם אלא צדק תדברון מישרים תשפטו בני אדם"? מה אומנותו של אדם בעולם הזה – ישים עצמו כאלם. יכול אף לדברי תורה? תלמוד לומר "צדק תדברון". יכול גיסי דעתו? תלמוד לומר "מישרים תשפטו בני אדם".⁹¹

דף צ עמוד ב – דברי הוואי

אמר רבי אמי: דברה תורה לשון הוואי, דברו נביאים לשון הוואי, דברו חכמים לשון הוואי. דברו חכמים לשון הוואי – הא דאמרן. דברה תורה לשון הוואי – "ערים גדולות וצורות בשמים", דברו נביאים לשון הוואי – "ותבקע

⁸⁹ היינו לא יצליחו לברר את העניין, בעוד שאתם יכולים לסייע.

⁹⁰ כבר הרחבנו לדון בלימוד תורה ברחוב או בשוק בדף [תורה בחוץ](#) וכאן נביא את הדברים בתמצית. מצאנו אצל חז"ל מספר שיטות באשר ליחס בין בית מדרש והרחוב (השוק), החל מבית המדרש שפורש את כנפיו ונפתח לעולם "שבחוץ"; וכלה בבית המדרש שמסתגר ומבדל עצמו מהעולם החיצון. מבוי הקטן בשוק מחנה יהודה שהתחיל כמקום לתפילת מנחה-מעריב, הרחיב את מיתריו למקום לאמירת תהלים והנחת תפילין למזדמנים ולמאחרים בשחר, עד שהפך ל"בית המדרש הקטן שבשוק" (שוק מחנה יהודה ליבה הפועם של ירושלים עומד כסמל חי לנגד עינינו). ועוד נוספו בו כמה בטלני שוק ופנסיונרים דרך קבע. אצל בית מדרש זה, אין מקום לעמוד על הפתח, קובע רב אמי וסונט בר' אבא ור' חייא: אתם בפנים או בחוץ? תוך שהוא מזכיר להם שכעת זה "זמן בית המדרש". יש בבית המדרש עצמו הפסקות לימוד לפוש. בית מדרש זה כבר ממוקם בשוק ("בחוץ") – אין צורך שתעמדו בפתח. כולם מכירים אותו. מה שאין כן בבית מדרש או כנסת ממוסדים. ראו אנג את העמידה בפתח בהקשר לתפילה: "רב חסדא אמר זה שנכנס לבית הכנסת צריך להיכנס לפנים משני דלתות. מה טעם? [משלי ח לד] אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום. דלתותי ולא דלתי, מזוזות ולא מזוזות. אם עשה כן מה כתיב תמן [שם לה] כי מוצאי מצא חיים" (ירושלמי ברכות פרק ה הלכה א).
⁹¹ והחסידיים אומרים שאדם צריך להחזיק בשתי ידיו שני פתקים. בפתח האחד כתוב "בשבילי נברא העולם" ובשני: "ואנכי עפר ואפר".

הַאֲרֵץ לְקוֹלָם". אָמַר רַבִּי יִצְחָק בַּר נַחֲמָנִי אָמַר שְׁמוּאֵל: בְּשִׁלְשָׁה מְקוֹמוֹת דִּבְּרוּ חֲכָמִים לְשׁוֹן הָאֵל, אֵלֹהֵי הַיָּם: תַּפּוּחַ, גֶּפֶן, וּפְרוֹכֶת. תַּפּוּחַ – הָאֵל דִּמְאָמְרוּ. גֶּפֶן – דִּתְנִין: גֶּפֶן שֶׁל זֶהָב הִיטָה עוֹמֶדֶת עַל פֶּתַח שֶׁל הַיָּם, מוֹדֵלָה עַל גִּבֵּי כְּלוֹנְסוֹת, וְכָל מִי שֶׁהִיָּה מִתְנַדֵּב גֶּרְגִּיר אוֹ אֶשְׁכּוֹל – מִבֵּיא וְתוֹלָה בָּהּ. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי צְדִיק: מַעֲשֶׂה הָיָה, וְנִמְנָנוּ עָלֶיהָ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת כְּהֻנִּים לְפָנוּתָהּ. פְּרוֹכֶת, דִּתְנִין: רַבִּין שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמַר מִשּׁוּם רַבִּי שְׁמַעוֹן הַסֵּגָן – פְּרוֹכֶת עוֹבְיָה טַפָּח, וְעַל שְׂבָעִים וְשִׁנְיָם נִירִים נֶאֱרָגָתָה, וְעַל כָּל נִימָה וְנִימָה עֲשָׂרִים וָאַרְבָּעָה חוּטִין. אֶרְכָּה אֶרְבָּעִים בָּאָמָה, וְרַחֲבָה עֲשָׂרִים בָּאָמָה, וּמִשְׁמֹנוֹנִים וְשִׁנְיָ רַבּוֹא נַעֲשִׂיתָ, וְשִׁתִּים עוֹשִׂים בְּשָׁנָה, וְשִׁלְשׁ מֵאוֹת כְּהֻנִּים מְטַבִּילִין אוֹתָהּ.

דף צב עמוד א – בלי עלים אין אשכולות

אמר רבי שמעון בן לקיש: אומה זו כגפן נמשלה, זמורות שבה – אלו בעלי בתים, אשכולות שבה – אלו תלמידי חכמים, עלין שבה – אלו עמי הארץ, קנוקנות שבה – אלו ריקנים שבישראל; והיינו דשלחו מתם: ליבעי רחמים איתכליא על עליא, דאילמלא עליא לא מתקיימן איתכליא.⁹²

דף צא א – שמואל מרגיע את השוחט

אדם בשם בר פיולי היה עומד לפני שמואל (להכין לו סעודה), והיה מנקר את הירך (ולא היה מחטט אחר גיד הנשה), והיה חותך אותה. אמר שמואל: היכנס בו בירך יותר.⁹³ עתה, אם לא ראיתך כיצד אתה נוטל את גיד הנשה, כי אז היית מאכיל אותי איסור!⁹⁴ נפחד בר פיולי מפני נזיפתו של שמואל, ונפל סכין הניקור מידו. אמר לו שמואל: אל תפחד, אין אני חושד בך.⁹⁵ וודאי הינך נוהג כדרך שהורו לך. אולם אותו חכם שהורה לך לנהוג כך, כשיטת ר' יהודה הורה לך, ואין אני פוסק כן.⁹⁶

דף קה א – חכמים מסיירים יום-יום בנכסיהם

אמר שמואל: אני, לענין זה,⁹⁷ חומץ בן יין לגבי אבי.⁹⁸ אבא היה מסייר (עובר ובודק) את נכסיו פעמיים ביום, ואני איני מסייר אלא פעם אחת ביום. שמואל לטעמו (לשיטתו),⁹⁹ שכן אמר שמואל: מי שמסייר נכסיו בכל יום מוצא מטבע. אבי היה מסייר נכסיו כל יום ויום. יום אחד פגש את אריסו שנושא משא של עצים.¹⁰⁰ אמר לו (אבי לאריס): אלה העצים להיכן? אמר לו: לבית אדוני. אמר לו (אבי לאריס): כבר קידמוך חכמים.¹⁰¹

⁹² מזכיר מאד את הדימוי של ארבעת המינים כמו בא ויקרא רבה פרשה ל: "פרי עץ הדר - אלו ישראל; מה אתרוג זה יש בו טעם ויש בו ריח, כך ישראל: יש בהם בני אדם שיש בהם תורה ויש בהם מעשים טובים. כפות תמרים - אלו ישראל. מה התמרה הזו יש בה טעם ואין בה ריח, כך הם ישראל: יש בהם שיש בהם תורה ואין בהם מעשים טובים. וענף עץ עבות - אלו ישראל; מה הדס יש בו ריח ואין בו טעם, כך ישראל: יש בהם שיש בהם מעשים טובים ואין בהם תורה. וערבי נחל - אלו ישראל; מה ערבה זו אין בה טעם ואין בה ריח, כך הם ישראל: יש בהם בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים. ומה הקב"ה עושה להם? לאבדם - אי אפשר, אלא אמר הקב"ה: יוקשרו כולם אגודה אחת והן מכפרין אלו על אלו. ואם עשיתם כך, אותה שעה אני מתעלה. זהו שכתוב: הבונה בשמים מעלותיו (עמוס ט ו). אבל כאן יש סיום מפתיע שסוגר מעגל. נתרגם תחילה: "שלחו משם - מארץ ישראל לבבל - יבקשו רחמים האשכולות על העלים, שאילמלי העלים (המסוככים על האשכולות), לא היו האשכולות מתקיימים". אל לאשכולות היינו לתלמידי החכמים להתנשא ולהתפאר. אם לא היו עליהם - לא היו אשכולות.

⁹³ וחטט כדי להוציא את כל גיד הנשה.

⁹⁴ משום ששמואל מקפיד לחטט ולעקור את כל גיד הנשה, כפי שכבר ראינו בדף מד א לעיל. אבל ר' יהודה מקל וסבור שמספיק לחתוך את החלק שעל כף הירך.

⁹⁵ שהינך עם הארץ (הנוהג כן מחוסר ידיעה) או רשע (הנוהג כן מתוך רשעותו),

⁹⁶ אני מחמיר, אומר שמואל לקצב שלו ולכן בשבילי בבקשה נקר את גיד הנשה במלואו. אבל אתה עצמך תעשה כמנהג וכשיטת רבי יהודה שהורו לך ושאתה סומך עליו להקל. נראה שיש כאן מוסר ולקח טוב לכל המחמירים למיניהם. החמירו לעצמכם וכבדו את הדעה האחרת. ראו לעיל דף מח א - רב שמחמיר מפנה את השואל לרב שמתיר.

⁹⁷ של סיור בנכסים ובדיקה שהכל כשורה. ראו בקטע גמרא קודם שמר עוקבא מעיד על עצמו שהוא כחומץ בן יין בהשוואה לאביו בנושא הפסקה בין אכילת בשר לחלב. ולגבי המנהג לסייר בנכסים, נראה שהדבר קשור למאמר: "צדיקים ממונם חביב עליהם מגופם ... לפי שאין פושטים ידם בגזל" (סוטה יב א)

⁹⁸ ראו בגמרא בבא מציעא פג ב מי מכנה את מי "חומץ בן יין".

⁹⁹ שצריך לסייר בנכסים כל יום. אם לא פעמיים כמו אבי, לפחות פעם אחת.

¹⁰⁰ שעל פניו נראה לא תקין ועכ"פ רב אסי לא ביקש ממנו דבר זה.

¹⁰¹ היכן הקדימו חכמים את האריס? כאשר ייעצו לבעל הבית לסייר בנכסיו כל יום וכמו כן עשיתי אני ומשום כך לא הצלחת לגנוב את העצים וסיפרת שאתה לוקח אותם לביתי. עוד בגמרא שם שרב אסי נהג לסייר בנכסיו כל יום (בעקבות המלצתו של שמואל) ומשלא מצא מטבעות קבל: היכן הם כל אותן המטבעות של מר שמואל? - הסיור לא מועיל לי דבר. יום אחד ראה אמת המים שנפרצה, וזורמים מים בשדהו. פשט את גלימתו כרך אותה ושם אותה בפרצה לסוכרה. הרים את קולו לעזרה, ובאו אנשים וסגרו את הפירצה. אמר רב אסי: עכשיו מצאתי את כל המטבעות של מר שמואל. מעבר למוטיב של "צדיקים חביב עליהם ממונם מגופם" שכבר הזכרנו, נראה שיש כאן מקור נוסף לשילוב של חכמים של פרנסה ולימוד תורה. ראה הדף [ששת ימים תעשה מלאכה](#) בפרשת אמור על פרנסתם של חז"ל וגדולי ישראל לאורך כל הדורות.

דף קו א – מים ראשונים ומים אחרונים

פי אַתָּא רב דִּימֵי אָמַר: מִיָּם הָרָאשׁוֹנִים הָאֵכִילוּ בְּשַׁר חֲזִיר, אַחֲרָנִים הוֹצִיאוּ אֶת הָאִשָּׁה מִבְּעֻלָּהּ. פִּי אַתָּא רַבִּין אָמַר: רָאשׁוֹנִים הָאֵכִילוּ בְּשַׁר נֶבֶלָה, אַחֲרָנִים הָרְגוּ אֶת הַנֶּפֶשׁ.¹⁰²

דף קט ב - לרצות את ילְתָא (אשתו של רב נחמן)

אָמַרָה לִיהָ יִלְתָּא לָרַב נַחֲמָן: מִכְּדִי כָּל דְּאָסַר לִן רַחֲמָנָא שְׂרָא לִן פְּנוּתִיָּה: אָסַר לִן דְּמָא – שְׂרָא לִן פְּכֻדָּא. נִדְּהָ – דָּם טוֹהַר. חֶלֶב בְּהֶמָּה – חֶלֶב חִזָּה. חֲזִיר – מוֹחָא דְשִׁיבוּטָא. גִּירוּתָא – לִישָׁנָא דְכְּוֹרָא. אֶשֶׁת אִישׁ – גְּרוּשָׁה בְּחִי בְּעֻלָּהּ. אֶשֶׁת אַח – יְבָמָה. גֹּזִיָּה – יָפֶת תֶּאֱרָר. בְּעִינָן לְמִיכָל בְּשָׂרָא בְּחֶלְבָא. אָמַר לָהּ רַב נַחֲמָן לְטַבְּחִי: זְנוּקוּ לָהּ פְּחִלִּי. רָאוּ הַדָּף [אֶסְרֵי לָךְ הַתְּרֵי לָךְ](#) בפרשת ראה.

דף קכז עמוד א – מה רבו מעשיך ה'

... תנו רבנן: הצב למינהו - להביא הערוד וכן הנפילים וסלמנדרא וכו' וכשהיה רבי עקיבא מגיע לפסוק זה אומר: מה רבו מעשיך ה'! יש לך בריות גדלות בים ויש לך בריות גדלות ביבשה, שבים - אילמלי עולות ביבשה מיד מתות, שביבשה - אילמלי יורדות לים מיד מתות; יש לך בריות גדלות באור, ויש לך בריות גדלות באויר, שבאור - אילמלי עולות לאויר מיד מתות, שבאויר - אילמלי יורדות לאור מיד מתות, מה רבו מעשיך ה'.¹⁰³ תנו רבנן: כל שיש ביבשה יש בים, חוץ מן החולדה וכו'.¹⁰⁴

דף קי א – הכנסת אורחים בסורא בערב יום כיפור

כאן השמטנו את הסיפור על רמי בר תמרי מהעיר פומבדיתא שהזדמן לעיר סורא בערב יום הכיפורים ואכל את הכחל שאנשי סורא נהגו בו איסור ובפומבדיתא נהגו בן היתר. ואח"כ גם התברר שאותו רמי בר תמרי או בר דיקלי גם לא הניח תפילין ולא לבש ציצית וסיבותיו עמו. נשאר לשואבי המים לחזור ולעיין בסיפור זה במקור ורק נעיר שאפשר לחבר סיפור זה למוטיב בין אדם לחברו ובין אדם למקום והמוטיב לדון כל אדם [לכף זכות](#). ראו הדף ביום כיפור.

דף קלז עמוד ב – כאשר אבא אריכא היה לומד תורה

כאשר עלה איסי בר היני מבבל לארץ ישראל מצאו ר' יוחנן שהוא מְשַׁנֶּה (את בנו),¹⁰⁵ והיה שונה את משנתנו ואומר "וראשית הגז אינו נוהג אלא בְּרַחֲלִים", אמר לו ר' יוחנן לאיסי: שנה לו "רַחֲלֹת!" אמר לו: הריני שונה במשנה, כמו שכתוב במקרא: "רחלים מאתים" (בראשית לב יד). אמר לו ר' יוחנן לאיסי: לשון תורה לעצמה

¹⁰² ראו פירוש רש"י ושטיינזלץ על הדף. ראו גם מקבילה ביומא פג ע"ב. ופירוט המעשים הקשורים במים הראשונים ובמים האחרונים מצוי במדרש במדבר רבה כ כא: "מעשה בשעת הגזירה בחנוני אחד מישראל שהיה מבשל בשר טהור ובשר חזיר ומוכר שלא ירגשו בו שהוא יהודי. וכן היה מנהגו, כל מי שנכנס לחנות שלו ולא נטל ידיו יודע שהוא עובד כוכבים ונותן לפניו בשר חזיר. וכל מי שנטל ידיו ומבדק יודע שהוא ישראל ומאכילו בשר טהור. פעם אחת נכנס יהודי לאכול שם ולא נטל ידיו, והיה סבור שהוא עובד כוכבים. נתן לפניו בשר חזיר. אכל ולא בידק. בא לעשות עמו חשבון על הפת ועל הבשר, אמר לו: יש לי עליך כך וכך מן הבשר שהאכלת שחתיכה עולה עשרה מנה. אמר לו: אתמול אכלתי אותה בח' והיום אתה רוצה ליטול ממני עשרה? אמר לו: זו שאכלת, של חזיר היא. כיון שאמר לו כך. עמדו שערוותיו נבהל ונחפז. אמר לו בצנעה: יהודי אני ונתת לי בשר חזיר? אמר לו: תיפח רוחך שכשראיתי שאכלת בלא נטילת ידים ובלא ברכה הייתי סבור שאתה עובד כוכבים. מיכן שנו חכמים מים ראשונים האכילו בשר חזיר אחרונים הרגו את הנפש". מה הסיפור על המים האחרונים? מעשה באדם אחד שאכל קיטנית ולא נטל ידיו וירד לשוק וידיו מטונפות מן הקיטנית. ראה אותו חבירו הלך ואמר לאשתו: אומר לך בעליך סימן שאכל עכשיו קיטנית שיגרי לו אותה טבעת. נתנה לו. אחר שעה בא בעלה אמר לה היכן הטבעת? אמרה לו בא פלוני בסימנין שלך ונתתה לו. נתמלא עליה חימה והרגה. לפיכך כל שאינו נוטל ידיו לאחר המזון כהורג נפש. ולכך הזהיר הקב"ה את ישראל: אפילו במצוה קלה שנאמר (דברים לב) כי לא דבר רק הוא מכס כי הוא חייכם, אפילו דבר מצוה שאתה רואה אותה ריקה וקלה - בה חיים ואריכות ימים". ראו בדף [כי לא דבר ריק הוא מכס](#) בפרשת האזינו.

¹⁰³ הדיון בבית המדרש הולך ומתפתל ומשתכלל: אילו בעלי חיים כשרים ואילו לא, מה הם גדרי בשר בחלב, אילו סימנים בריאה מטריפים את הבהמה כולה, האם כחל מותר או אסור וכו' – זה טוען בכה וזה טוען בכה, זה ראה את רבו נוהג כך וזה מעיד על מנהגי אבותיו שנהגו כך, ובית המדרש רועש וגועש וקולות הלומדים הולכים ומתגברים זה למעלה מזה. לפתע נפסק הדיון ההלכתי הסוער. זקן התנאים, רבי עקיבא נעמד על רגליו והס הושלך בקהל. עיני כולם נשואות לגדול חכמי הדור ואזניהם כרויות לשמוע מפיו הלכה ברורה: ריאה שעלו בה צמחים, כשרה או לא? כבד שנעלם מהעין ויש בו סימן, טרף או כשר? הגביה רבי עקיבא את כקולו וקרא בקול: מה רבו מעשיך ה'! האם בין דקדוקי ההלכות וסימני האיברים, אנחנו רואים את נפלאות הבריאה?!

¹⁰⁴ ובית המדרש חוזר לזרום בגעש: פיות החכמים מפיקות הלכות נכבדות: מה מותר להכניס לפה ומה יש לדחות. וכבר אמרו בעלי המוסר והמוחים על לשון הרע (החפץ חיים): אדם מקפיד מאד על מה הוא מכניס לפה, אבל פחות על מה שהוא מוציא ממנו

¹⁰⁵ לומד משניות עם בנו.

ולשון חכמים לעצמן, וחכמים קוראים להם "רחלות".¹⁰⁶ אמר ליה לו (ר' יוחנן לאיסי): מיהו זה שמכהן עתה כריש סדרא (ראש הסדר), כלומר, ראש הישיבה, בבבל? אמר לו איסי: אבא אריכא.¹⁰⁷ אמר לו (ר' יוחנן לאיסי): "אבא אריכא" אתה קורא לו?¹⁰⁸ זוכר אני כאשר הייתי יושב בבית המדרש שבע עשרה אחרי רב, שהיה יושב לפני רבי (יהודה הנשיא), והיו יוצאים זיקוקין של אש מפיו של רב לפיו של רבי, ומפיו של רבי לפיו של רב, ולא ידעתי מה הם אומרים. ואתה "אבא אריכא" קורא לו?¹⁰⁹

דף קמב ב – מה גרם לאלישע בן אבויה לצאת לתרבות רעה

תנא, רבי יעקב אומר: אין לך כל מצוה ומצוה שבתורה שמתן שְׂכָרָה בְּצִדָּה, שְׁאֵין תְּחִינָת הַמֵּתִים תְּלוּיָה בָּהּ. בְּכַפּוּד אָב וְאִם כְּתִיב: "לִמְעַן יִצְרִיכוּ יָמֶיךָ וְלִמְעַן יִיטֵב לָךְ", בְּשִׁילוח הָקוֹן כְּתִיב: "לִמְעַן יִיטֵב לָךְ וְהֶאֱרַכְתָּ יָמִים". הָרִי שְׁאָמַר לוֹ אָבִיו: עֲלֶה לְבִירָה וְהָבֵא לִי גִזְלוֹת! וְעֲלֶה, וְשִׁלַּח אֶת הָאֵם וְלָקַח אֶת הַבָּנִים, וּבְחִזְרָתוֹ נָפַל וּמָת. הֵיכָן אֲרִיכוֹת יָמָיו שֶׁל זֶה? וְהֵיכָן טוֹבָתוֹ שֶׁל זֶה? אֵלָּא "לִמְעַן יִצְרִיכוּ יָמֶיךָ" – בְּעוֹלָם שְׁכוּלוֹ אֲרוּךְ, "וְלִמְעַן יִיטֵב לָךְ" – לְעוֹלָם שְׁכוּלוֹ טוֹב. וְדִלְמָא לֹא הָוֵה הָכִי? רַבִּי יַעֲקֹב מַעֲשֶׂה חָזָא! וְדִלְמָא מְהֵרָה בְּעִבְרָה הָוֵה? מַחֲשָׁבָה רָעָה אֵין הַקִּב"ה מְצַרְפָּה לְמַעֲשֶׂה. וְדִלְמָא מְהֵרָה בְּעִבְרָה זָרָה הָוֵה, דְּכְתִיב: "לִמְעַן תִּפְשֶׁת אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּלִבָּם", וְאָמַר רַב אֲחָא בְּרַי יַעֲקֹב: זֶה מַחֲשָׁבֶת עֲבוּדָה זָרָה. הָכִי קָאָמַר: אִם אֵיתָא דְאִיכָא שְׂכָר מְצוֹת בְּהָאֵי עֲלָמָא, תְּהִי לִיָּה וְתִגְוַן עֲלֵיהּ דְּלֹא לִיתִי לִידֵי הִרְהוּר וְלִיתִּיזְק, אֵלָּא שְׂכָר מְצוֹת בְּהָאֵי עֲלָמָא לִיכָא. וְהָאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: שְׁלוּחֵי מְצוֹת אֵינָן נְזֻקִים! בְּחִזְרָתוֹ! סוּלָם רְעוּעַ הָוֵה, וּמְקוֹם דְּקְבוּעַ הֵיזְקָא שְׁאֵינִי, דְּכְתִיב: "וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֵיךְ אֵלֶּךְ וְשָׁמַע שְׁאוּל וְהִרְגָנִי". אָמַר רַב יוֹסֵף: אֵלְמָלָא דְרִישִׁיָּה אַחֵר לְהָאֵי קָרָא כְּרַבִּי יַעֲקֹב בְּרַיָּה – לֹא חָטָא. מֵאֵי חָזָא? אִיכָא דְאָמְרִי: כִּי הָאֵי מַעֲשֶׂה חָזָא, וְאִיכָא דְאָמְרִי: לִישְׁנָא דְרַבִּי חוּצְפִית הַמְתוֹרֵגְמָן חָזָא, דְּהָוֵה מוֹטְלָת בְּאַשְׁפָּה. אָמַר: כֹּה שֶׁהִפִּיךְ מִגְּרָלִיּוֹת לְחֹדֶף עָפָר! וְהוּא לֹא יָדַע "לִמְעַן יִיטֵב לָךְ" – בְּעוֹלָם שְׁכוּלוֹ טוֹב, "וְלִמְעַן יִצְרִיכוּ יָמֶיךָ" – בְּעוֹלָם שְׁכוּלוֹ אֲרוּךְ.¹¹⁰

מסכת חולין פרק יב משנה ה – סוף המשנה

לא יטול אדם אם על בנים אפילו לטהר את המצורע. ומה אם מצוה קלה שהיא כאיסור אמרה תורה (דברים כ"ב) למען ייטב לך והארכת ימים, קל וחומר על מצות חמורות שבתורה: נשלמה מסכת חולין¹¹¹

מחלקי המים

הָדָרן עֲלֶיךָ מַסְכַּת חוֹלִין הָדָרן עֲלֶיךָ.

קַמְב יָמִים וְדָפִים הַשְׁתַּעֲשֻׁעֵנִי בָּךְ.

נִיחוּחַ תּוֹרַת רֵאשׁוֹנִים עֲלֶה וּפְרַח

אֲגַדָּה לְצַד הֶלְכָה, הַכֹּל חַי וְנוֹכַח

מִשׁוּט בֵּין דְּפִיךְ עֲמוּסִי מְצוֹתֶיךָ, רַחֵב לִבְנוֹ וְשִׁמַּח

¹⁰⁶ ראו ספרו של אבא בנדוד לישון מקרא ולשון חכמים: שמש – בלשון מקרא, חמה – בלשון חכמים. ירח – בלשון מקרא, לבנה – בלשון חכמים. אֵיפָה – בלשון מקרא, הֵיכָן – בלשון חכמים. בעבור – לשון מקרא, בשביל – לשון חכמים.

¹⁰⁷ אבא הארוך שהוא כינויו של האמורא רב על שום שהי אדם גבוה.

¹⁰⁸ בלשון קרבה, כאילו הוא חבר שלך.

¹⁰⁹ צפרו סיפור זה לשני הסיפורים לעיל (דף נד א) על הקשרים של חכמי ארץ ישראל ר' יוחנן וריש לקיש עם ראשי חכמי בבל: רב ושמואל. מה ידעו אלה על אלה וכיצד התייחסו אלה לאלה. ואם מותר לשרבב כאן רוח קלילה של מילתא דבדיחותא, הזיקוקין שיצאו מפי החכמים מזכירים את הסיפור על הליטאי והחסיד שישבו ללמוד בצוותא והגיעו לגמרא סוכה כח א: "שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן ... גדול שבכולן - יונתן בן עוזיאל, קטן שבכולן - רבן יוחנן בן זכאי. ... אמרו עליו על יונתן בן עוזיאל, בשעה שיושב ועוסק בתורה - כל עוף שפורח עליו מיד נשרף". אמר החסיד לליטאי: ראה איזה צדיק גדול היה יונתן בן עוזיאל! עוף הפורח היה נשרף מהבל פיו! איזו קדושה! איזו התעלות! נו ואתה הליטאי מה אתה אומר? אני רואה שאתה תפוס בהרהורים מעמיקים! ענה הליטאי: כן אני חוקר מאיזו הלכה אם בכלל היה יונתן בן עוזיאל מחויב לשלם דמי נזק לבעל העוף ...

¹¹⁰ לדמותו ומעשיו של אלישע בן אבויה, ושל רבי מאיר תלמידו הנאמן (רבו המובהק של רבי יהודה הנשיא), הקדשנו ת החיבור; אלישע בן אבויה הוא אחר. ראו שם זעקתו של ר' יוחנן 2-3 דורות מאוחר יותר כאשר ספרו בבית המדרש את סיפורו של אחר ושל רבי מאיר והדין על העשן שעלה מקברו: "גבורה היא לשרוף את רבו? אחד היה בינינו ולא יכולנו להצילו? אם נחזיק אותו ביד – מי יוצאו מידינו, מי". חז"ל לא רק שלא העלימו את סיפורו של אלישע בן אבויה ואת האופן בן דבק בו רבי מאיר עד הסוף, הם גם לא הסתירו את ביקורתם על האופן שבו "התייאשו" חבריו ממנו (חוץ מרבי מאיר) ולא ניסו להושיט לו יד אוהדת ומחבקת.

¹¹¹ מפעל הדף היומי מתמקד בגמרא, אבל סיום המסכת הוא גם סיום המשנה ולפיכך ראינו לנכון לחתום במשנה המסיימת את המסכת. למצוות שילוח הקן מוקדש הפרק האחרון של מסכת חולין – חמישה הדפים האחרונים בגמרא. וכבר הקדשנו למצוה זו את הדף כי יקרא קן ציפור לפניך בפרשת כי תצא.

במועד קבוע, כל יום מנינו
 מקרוב ומרחוק, אזנינו פרינו
 משאף ומתגד, בצמא שתינו,
 טעמך כי טוב עוד מתוק בפינו,
 לא נתשי מינך מסכת חולין, לא נזנח ולא נשפח.

למועד כעת חיה עוד נשוב אליך
 עד אז נשתעשע במסכתות חברותיך
 תורה לא תמוש מאיתנו כך מובטח
 כי לא מפי שרף היא ולא מפי מלאך
 רק בפינו להגות ובלבבנו להפתח, אשרי אדם עוז לו בך

הדרן עלך מסכת חולין הדרן עלך.
 לא נתשי מינך, לא נתשי מינך
 הדרן הלכות חמורות הצפונות בך
 הדרן אגדות קסומות המאירות באורך
 זכו לומדיך לסיום מפעלך, ביום בו עוון נסלח ודף חדש נפתח